

Swindregt Were

Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van
Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en Historische Vereniging Zwijndrecht
Jaargang 27 nr. 2, september 2013

Portret op ivoor van Koning Willem III door Isidore Patrois uit circa 1850.
Collectie Koninklijk Huisarchief.

Koningin Wilhelmina, najaar 1934.
Na het overlijden van Prins Hendrik droeg Koningin Wilhelmina lange tijd witte rouwkleiding.
Collectie Koninklijk Huisarchief.

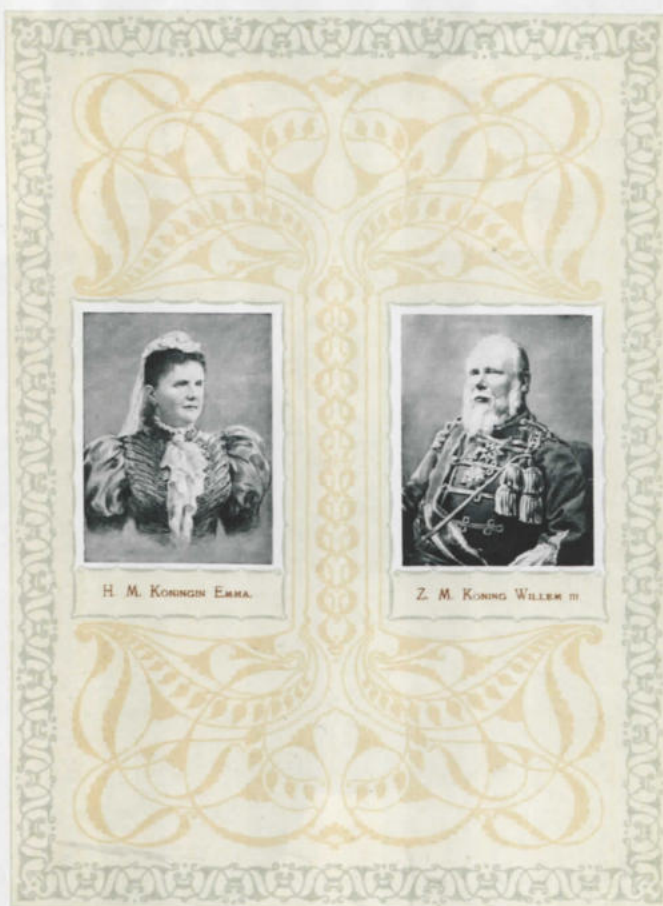
Koning Willem III met zijn 1-jarige dochter Wilhelmina.
Foto, 1881.
Particuliere collectie.

De Koninklijke Familie, 1929. Dit groepsportret is samengesteld uit diverse opnamen, een fotomontage dus.
Collectie Koninklijk Huisarchief.

Inhoud

Voorwoord	2
Het koninkrijk Nederland Alexandre van den Berg en Kees van der Leer	3
Het koninkrijk Nederland en de eerste Oranjevorsten Kees van der Leer	10
Het koninkrijk Nederland onder Wilhelmina en haar opvolgers Alexandre van den Berg	30
Colofon	44

Koningin Emma en koning Willem III. Litho in Jugendstildecoratie, circa 1887.
Collectie Kees van der Leer.

Afbeelding vooromslag:

Koningin Wilhelmina met vader Willem III en moeder Emma op een afbeelding, gedrukt op zijde, ter herinnering aan de troonsbestijging van Wilhelmina op 31 augustus 1898. Collectie Kees van der Leer.

Voorwoord

200 jaar koninkrijk der Nederlanden met Oranjevorsten en -vorstinnen.

In 2013 wordt gevierd dat Nederland in 1813 een koninkrijk werd. De herdenkingsfestiviteiten zullen doorlopen tot in 2015, wanneer wordt herdacht dat op 16 maart 1815 Willem I, sinds 1813 'sovereine vorst', de titel 'koning der Nederlanden' aannam, waarmee in feite ons Oranje-'koningshuis' begon. In 2013 deed Beatrix afstand van de troon, waarna haar zoon Willem-Alexander koning werd en Maxima koningin. Diverse Oranjeschrijvers hadden verwacht dat Willem-Alexander zich na zijn inhuldiging koning Willem IV zou gaan noemen. Dat dit niet gebeurde en het koning Willem-Alexander I werd, heeft waarschijnlijk alles te maken met de minder gelukkige pers die koning Willem II en met name koning Willem III in de historie heeft gekregen. Hun koningschap werd gekenmerkt door ongelukkige liefdes, buitenechtelijke uitstapjes en andere, minder fraaie gebeurtenissen. Het is met name aan de daarop volgende Oranjevorstinnen te danken dat het koningschap weer een hernieuwde glans en een welverdiend respect her kreeg. In dit nummer staan centraal de regeringsjaren van koning Willem III en koningin Wilhelmina. Deze twee vorstelijke personen zijn ook de hoofdpersonen van de exposities die worden gehouden in de Vergulde Swaen en in de Brommert. Uiteraard zullen ook enkele belangrijke gebeurtenissen in Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht tijdens de regeringsperiode van deze koning en koningin ter sprake komen. De verhalen worden rijk geïllustreerd met prenten, foto's en ander origineel illustratiemateriaal uit deze boeiende periode.

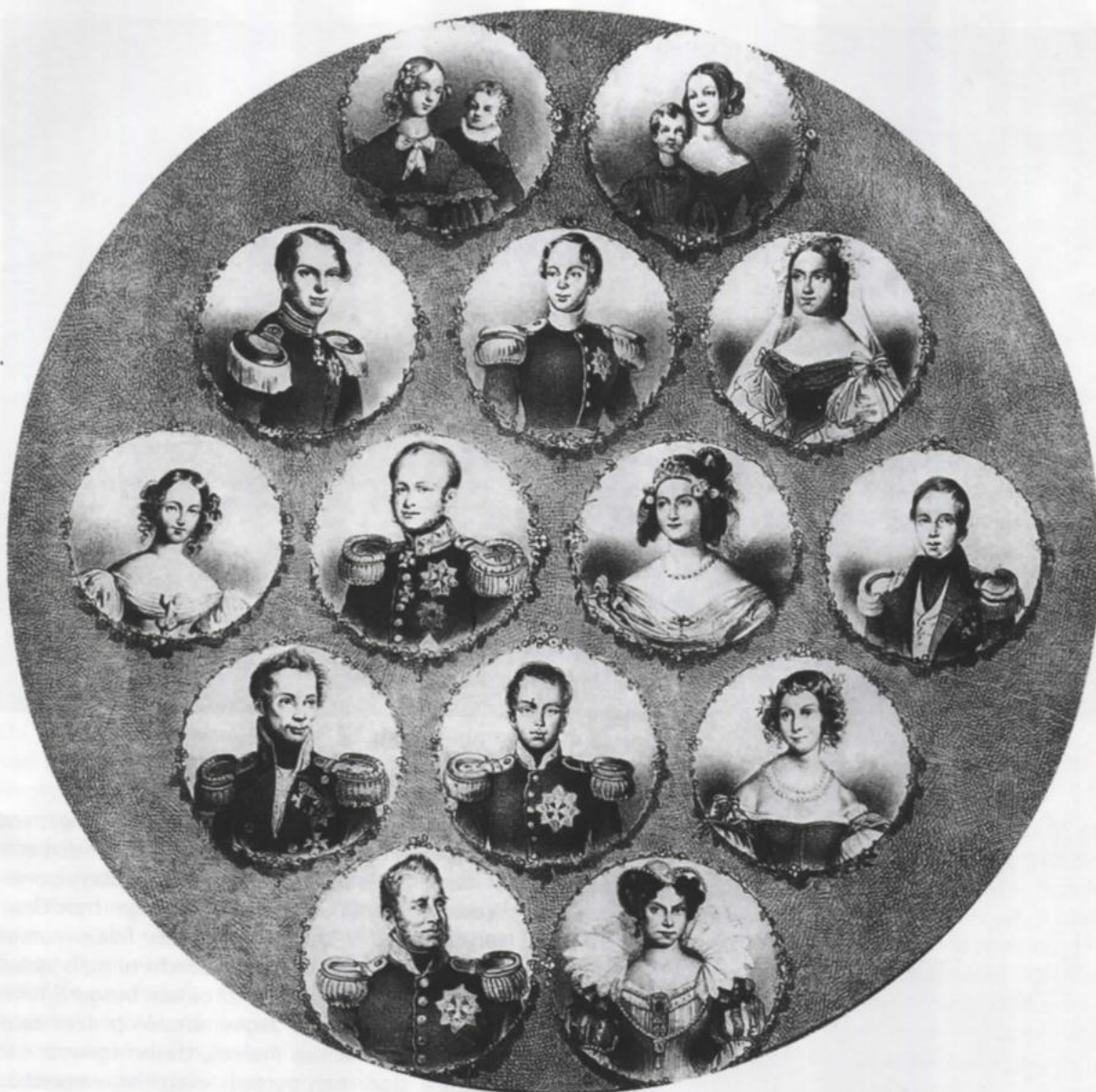
Wij wensen u veel lees- en kijkplezier.
De redactie.

*De jeugdige koningin Wilhelmina en haar moeder.
Lichtdruk Emrik & Binger naar een foto van Henri de Louw
te Den Haag, circa 1898.
Collectie Kees van der Leer.*

*Koning Willem III in uniform met onderscheidingen.
Dit portret werd vermoedelijk gemaakt ter gelegenheid van
het 25-jarige koningschap van Willem III.
Gravure, circa 1874.
Collectie Kees van der Leer.*

De koninklijke familie omstreeks 1840. Onderaan is afgebeeld koning Willem I met echtgenote Wilhelmina van Pruisen. Centraal in het midden staan kroonprins Willem II met echtgenote Anna Paulowna, direct om hen heen hun vier kinderen. Frederik, de broer van de kroonprins staat links onder hem. Zijn echtgenote, Louise van Pruisen staat in dezelfde rij uiterst rechts. Marianne, de zus van de kroonprins staat in de tweede rij van boven, rechtsboven Anna Paulowna. In dezelfde rij staat uiterst links Marianes echtgenoot, Albert van Pruisen. In de bovenste rij staan links de kinderen van Frederik, rechts de twee oudste kinderen van Marianne en Albert: Charlotte en Albert junior.

Litho uitgegeven door Soetens & Fils.

Collectie Haags Gemeentearchief

HET KONINKRIJK NEDERLAND

Alexandre van den Berg en Kees van der Leer

De poort van de buitenplaats Meerdervoort. Tekening A. Schouman, 1741. Collectie Dordrechts Museum.

Op 30 november 1813 landde Willem Frederik, prins van Oranje, onze latere koning Willem I, in Scheveningen, na 21 jaren in ballingschap te hebben geleefd in Engeland en Duitsland, in afwachting van het moment dat Napoleon en de Fransen die Holland hadden bezet, weer zouden zijn verdreven. De eerste stap van deze prins van Oranje op Nederlandse bodem, na een woelige periode, betekende uiteindelijk de geboorte van het koninkrijk Nederland.

Een korte terugblik

In 1786 had zich in Holland het conflict tussen de patriotten en de Oranjegezinden verscherpt. De pro-Franse patriotten wilden een meer democratisch bestuur en propageerden vrijheid, gelijkheid en broederschap. Om hun argumenten kracht bij te zetten richtten zij steeds meer zogenaamde 'exercitiegenootschappen' ofwel 'genootschappen van de wapenhandel' op, in navolging van Dordrecht, waar in 1783 het eerste exercitiegenootschap 'De Vrijheid' ontstond. Zij hadden veel kritiek op de weifelende en autoritaire Oranjestadhouder Willem V en mar-

cheerden regelmatig uitdagend en flink bewapend door de straten. De Oranjegezinden steunden echter hun Oranjestadhouder door dik en dun en organiseerden hier en daar als tegenhanger hun 'Oranjevrijcorpsen'. Deze droegen vaak fraaie namen als: 'een burgerwacht dat eendracht mint, is staats, stadhouders en stadsgezind' of 'een burgerzin met trouw gepaard, geeft zegen, vrede op dees aard'. Toen Wilhelmina van Pruisen, de echtgenote van Willem V, door een patriots exercitiegenootschap werd aangehouden, schoten de Pruisische troepen van haar broer de Oranjegezinden te hulp. Ook in Zwijndrecht en omstreken waren er uitingen van de spanningen tussen patriotten en Oranjegezinden. In 1793 publiceerde L. Van Ollefen zijn eerste deel van de *Nederlandsche Stad- en Dorpsbeschrijver*. Hierin deed hij uitvoerig verslag van het machtsvertoon, de troebelen en de baldadigheden die deze patriottenjaren meebrachten. Zo beschreef Van Ollefen hoe in 1786 en 1787 de genootschappen van de wapenhandel uit Zwijndrecht, Meerdervoort en Schildmanskinderen een gezamenlijke exercitieoefening hielden op de buitenplaats Meerdervoort.

De drie gezusters Pompe van Meerdervoort. Geheel rechts zit Christina Elisabeth, de jonkvrouw die rond 1786 toestemming gaf voor een exercitieoefening op haar buitenplaats.

Schilderij A. Schouman, 1736.

Collectie familie Pompe van Meerdervoort.

De 'brave jonkvrouw [Christina Elisabeth] Pompe van Meerdervoort' had dit loffelijke genootschap toestemming gegeven om op haar buitenplaats te mogen 'vuren'. Deze oefening werd volgens de schrijver verricht ten aanschouwe van 'vele ijverige en weldenkende vaderlanders'. Er waren zelfs zoveel toeschouwers dat in één klap de gehele dorpsvoorraad aan verversingen werd verbruikt. Nadat het nodige geweervuur was afgeschoten trok het loffelijke gezelschap 'met slaande trom en vliegend vaandel' van Meerdervoort, via Zwijndrecht, naar Schildmanskinderen Ambacht, waar op de buitenplaats van de schout het genootschap werd bedankt voor 'hun oplettendheid en ongemene ijver'. Wel bepaalde enige tijd later de Zwijndrechtse schout dat het genootschap 'voortaan niet meer in zulk een postuur' door zijn dorp mocht trekken. Wat de ongeregelde heden betrof, meldde de auteur onder Zwijndrecht: 'In de jongstleden troebelen heeft dit dorp mede zijn deel gehad, evenals de meeste omringende dorpen. Weliswaar zijn er geen huizen omver gehaald of leeggeplunderd, zoals elders wel heeft plaats gevonden, maar van meer dan dertig huizen werden de glazen [ramen] ingeslagen.' Verschillende ingezetenen werd ook geld afgenomen dat door de raddraaiers werd 'verspild aan sterke

De dorpen Dordrecht, Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht in de patriottentijd. Gravures Anna Brouwer in Van Ollefen en Bakker, De Nederlandsche Stad- en Dorpsbeschrijver, 1793. Collectie Kees van der Leer.

drank en wijn'. Maar Pruisische scherpschutters maakten een einde aan deze overlast. Hendrik-Ido-Ambacht had aanzienlijk minder last van dergelijke 'baldadigheden', maar de Oostendam des te meer. Zo vermelden de dichtregels onder het prentje dat Van Ollefen plaatste bij Hendrik-Ido-Ambacht:

'T bleef stil in 't jongste volkskrakeel. Maar de Oostendam daarbij gelegen, zag men baldadigheden plegen.' Die baldadigheden bestonden vooral uit de weigering van Oostendammers om gehoor te geven aan een oproep om zich onder de wapens te begeven. Vervolgens trokken de Oostendammers, samen met enkele inwoners van Hendrik-Ido-Ambacht langs de huizen van leden van het eerder genoemde gecombineerde exercitiegenootschap om hun geweren en trommels in beslag te nemen. Zelfs de jonkvrouwe van Meerdervoort werd lastig gevallen: 'Van de weledele vrouwe van Meerdervoort, vorderden zij, zegt men [...] een kostbaar vendel, maar deze edele vaderlandse vrouw weigerde dit en verzette zich kloekmoedig tegen alle geweld'.

De Oranjestadhouder in ballingschap

Toen in 1795 de Fransen met uitgeweken patriotten Holland naderden en steeds meer terrein veroverden, besloot stadhouder Willem V met zijn echtgenote, drie kinderen, schoondochter en kleinzoon, in ballingschap te gaan.

Vertrek van den Stadhouder Willem de V. van Scheveningen, op den vloed van Januarij 1795.

*Vertrek Willem V naar Engeland op 18 januari 1795.
Gravure R. Vinkeles en D. Vrijdag naar een tekening van
J. Bulthuis, 1796.*

Collectie Kees van der Leer.

Eerst reisde de stadhouderlijke familie naar Engeland, later naar Duitsland, naar het voorvaderlijke Nassau, dichtbij de Pruisische schoonfamilie. Willem V (1748 - 1806) was in 1767 gehuwd met Wilhelmina van Pruisen (1751 - 1820), die korthedshalve Willemijn werd genoemd. Uit dit huwelijk waren drie kinderen geboren: Louise (1770 - 1819), Willem Frederik (1772 - 1843) en Frederik (1774 - 1799). De oudste zoon, Willem Frederik, zou later als Willem I door het leven gaan. Hij was in 1791 getrouwd met zijn nichtje, die evenals zijn moeder Wilhelmina van Pruisen (1774 - 1837) heette. Om verwarring te voorkomen werd deze Wilhelmina Mimi genoemd.

Uit dit huwelijk was in 1792 een zoon geboren, die eveneens Willem (1792 - 1849) werd genoemd en later Willem II. Tijdens de ballingschap kregen Willem en Mimi nog een zoon, Frederik (1779 - 1881), en twee dochters, Pauline (1800 - 1806) en Marianne (1810 - 1883). Ondertussen was in Holland een 'Nationale Vergadering' gevormd en werd de Bataafse Republiek uitgeroepen.

Afbeelding der Nationale Vergadering in den Haag.

*De Nationale Vergadering in Den Haag in 1795.
Gravure R. Vinkeles en D. Vrijdag naar een tekening van
J. Bulthuis, 1796.*

Collectie Kees van der Leer.

In deze Nationale Vergadering waren ook Zwijndrecht en omstreken vertegenwoordigd, in de persoon van Abraham Pieter Corneliszoon Pompe van Meerdervoort, later eigenaar-bewoner van het befaamde huis Meerdervoort. Al snel werden diverse bestuurlijke en juridische hervormingen doorgevoerd. De ambachtsheerlijke rechten vervielen, de ambachten werden 'gemeenten', de schout werd burgemeester, de schepenen assessoren, en er kwam een soort gemeenteraad. Maar de zware belastingen en de ingevoerde dienstplicht wekten ook weerzin tegen het Franse bewind. In 1807 werd de republiek omgezet in het koninkrijk Holland met Napoleons broer, Lodewijk Napoleon, als heuse koning. Omdat deze Lodewijk Napoleon in de ogen van zijn broer teveel de Nederlandse belangen diende en minder oog had voor die van Frankrijk, moest onze eerste koning al snel het veld ruimen, waarna Holland bij Frankrijk werd ingelijfd. Voor stadhouder Willem V verliep de ballingschap onrustig. Zijn oudste zoon, erfprins Willem Frederik, die duidelijk het wilskrachtige karakter van zijn moeder had geërfd, verweet zijn vader besluitenloosheid en een veel te slappe en afwachtende houding. In april 1806 overleed Willem V, verbitterd over alle tegenslagen, in Brunswijk. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Willem Frederik. Deze streed in het leger van

A. POMPE v. MEERDERVOORD P.C.Z.

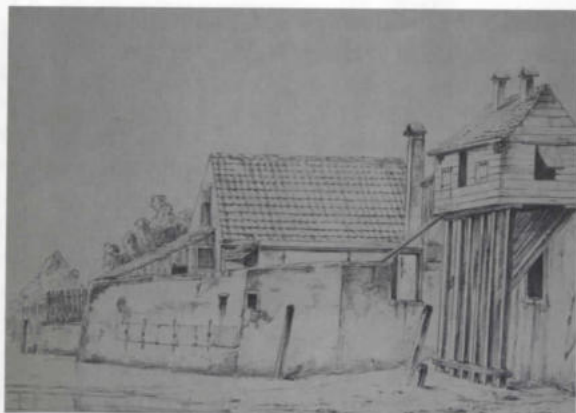
Abraham Pompe van Meerdervoort Pieter Corneliszoon, als afgevaardigde naar de Nationale Vergadering. Gravure naar een silhouet-tekening, 1796. Collectie familie Pompe van Meerdervoort.

zijn zwager Friedrich Wilhelm III tegen Napoleon. Zoon Willem studeerde aan de Pruisische militaire academie. Na zijn afstuderen besloot vader deze oudste zoon naar Engeland te sturen, mede in de hoop dat hij daar een Engelse prinses zou huwen. Dat zou het internationale prestige van de Oranjes en de kansen op een herstel van een Oranjebestuur in Holland vergroten. Met die Engelse prinses wilde het echter niet lukken. Maar de onverschrokken erfprins Willem zou, onder de Engelse generaal Wellington, wel een belangrijke rol spelen in de strijd tegen Napoleon, vooral in Frankrijk en Spanje, en uiteindelijk in de slag bij Waterloo, waar deze Franse keizer definitief een halt werd toegevoegd.

Het einde van de Franse overheersing¹

Het einde van de Franse overheersing, voorafgaand aan de geboorte van het koninkrijk Nederland is in Zwijndrecht, Hendrik-Ido-Ambacht en wijde omgeving niet ongemerkt voorbij gegaan. Eind oktober 1813 begon de Nederlandse bevolking door te krijgen dat op 19 oktober van dat jaar Napoleon bij Leipzig vernietigend was verslagen. In deze volkerenslag vochten de coalitielegers van Pruisen, Rusland, Zweden en Oostenrijk tegen het leger van

Napoleon. Er waren zeker 600.000 militairen betrokken bij deze veldslag. Na de slag kon Napoleon zich met een klein overgebleven leger terugtrekken achter de Rijn. Zo hoopte hij Frankrijk voor een geallieerde invasie te behoeden. Ondertussen trokken Russische troepen van het Geallieerde Noordelijke Leger onder leiding van de kroonprins van Zweden, Karel XIV Johan, richting Nederland. Deze was eerder onder zijn echte naam, Jean-Baptiste Jules Bernadotte, maarschalk onder Napoleon geweest. De Kozakken gingen vooruit. Op hun kleine, snelle paarden waren zij zeer geschikte verkenner. Daarnaast joegen zij door hun wilde, onverzorgde voorkomen en meedogenloosheid de Fransen veel schrik aan. Op 12 november trokken de eerste Kozakken de Nederlandse grens over. In Nederland sloeg al snel de vlam in de pan. Op 15 november verlieten de Fransen Amsterdam en twee dagen later bereikte dit nieuws de omgeving van Dordrecht. Toen verlieten ook de Fransen in onze omgeving hun posten en trokken naar Gorcum. Daar had de Franse prefect van het Departement van de monden van de Maas, De Stassard, zich verschanst.² Veel mensen waren door het dolle heen. Op straat verschenen mensen met Oranje strikken en overall klomk gezang en vreugdekreten. In Dordrecht werd een tussenbestuur ingesteld, bestaande uit enkele notabelen. In deze dagen wist niemand waar hij aan toe was. Op 19 november kwamen veel boeren uit de omgeving en dus ook uit onze gemeenten, getooid met Oranje naar de stad. De menigte was door hun enthousiasme bijna niet in de hand te houden. Het tussenbestuur besloot daarom maar om de Oranjevlag van de toren te laten wapperen. Een dag later ontstond er enige schrik toen enkele inwoners een kruitschip op weg naar Gorcum wisten buit te maken. Zou dit geen represailles van de Fransen uitlokken? Gelukkig wist het stadsbestuur het schip en de bemanning weer vrij te krijgen. De schipper wilde echter niet meer door varen en ging op de Noord bij Hendrik-Ido-Ambacht voor anker. Op 21 november was het weer wat rustiger in stad en omgeving en werden de vlaggen weer binnengehaald. Ondertussen had prefect De Stassard vanuit Gorcum een brief gestuurd, waarin hij levensmiddelen eiste om het garnizoen in Gorcum te bevoorraden³. Op 22 november wachtte Dordrecht een onaangename verrassing. De Fransen, die plotseling in Papendrecht op de Veerdam opdoken, begonnen Dordrecht met kanonnen te beschieten. De kogels richtten veel schade aan, vooral aan huizen en gebouwen, zoals het Melkpoortje. Men telde een paar gewonden, maar geen doden. In de avond roeide de commandant van de schutterij en tevens stadscommandant Matthijs Beelaerts naar Papendrecht om te bemiddelen. Nadat het

*Het Melkpoortje in Dordrecht.
Litho F. Böger, 1871.
Collectie Kees van der Leer.*

*De overtocht van commandant Beelaerts naar Papendrecht
in de avond van 22 november 1813.
Litho naar een schilderij van J.C. Schotel en M. Schouman,
ongedateerd.
Collectie Kees van der Leer.*

vuren was gestaakt, voer ook Johan Repelaer over. Desondanks moest de stad toch capituleren aan de Franse bevelhebber Clergé. Dezelfde dag kwamen 400 Fransen weer de stad in. Tevens moest de stad grote hoeveelheden medicijnen en metaal aan het Franse garnizoen in Gorcum geven. Een dag later waren de Fransen al weer vertrokken. Ze hadden geruchten gehoord dat er vanuit Rotterdam troepen onderweg waren. Inderdaad kwamen diezelfde avond zo'n 100 vrijwilligers en twee kanonneerbotten uit Rotterdam in Dordrecht aan. Op 24 november werd Dordrecht weer beschoten door de Fransen. Zij stonden met 800 man bij Papendrecht. De Dordtenaren wisten zich samen met de Rotterdamse hulp kranig te weren. Toen de munitie bijna op was, lukte het met een doeltreffend schot en door een gelukkig toeval de Fransen te verjagen. Met het schot werd een koevoet en wat schroot naar Papendrecht geschoten, waardoor, naar verluid, enkele Fransen gedood werden. De Dordtse vlag werd per abuis op zijn kop opgehesen op de Rietdijkse poort en werd daardoor door de Fransen voor een Engelse vlag aangezien.

Omdat zij dachten dat er blijkbaar Engelse hulp troepen aangekomen waren, sloegen de Fransen op de vlucht, terug naar Gorcum. Op 30 november probeerden de Fransen het te vergeefs nog een keer. Hoewel het gevaar niet helemaal geweken was, was Dordrecht nu vrij van de Fransen. Op 3 december kwamen 40 Kozakken aan in Dordrecht. Woeste, wilde mannen in dikke bontmantels, die vaak niet geheel vrijwillig van eigenaar waren gewisseld. Zij bleven een nacht in de stad. Hoewel het winter was, bleven deze geharde mannen in de open lucht op de Beurs, het huidige Scheffersplein, slapen. Zij maakten daar grote vuren en ooggetuigen zagen dat de mannen bijna ontbloot in de vrieskou een bad namen. Op de vuren kookten zij ook een soep

*De Rietdijkse poort van Dordrecht met rechts de Zwijndrechtse molen Welgelegen.
Litho F. Böger, 1871.
Collectie Kees van der Leer.*

van vlees, groenten en zelfs bokking. De paarden werden door hen ingepakt in stro. Zelf gingen ze ook op stro liggen. Hun commandant was ingekwartierd bij een Dordtse notabele, maar weigerde, naar verluid, om in een bed te slapen. Hij sliep liever op de vloer op wat stro. Op 4 december trokken de Kozakken via Papendrecht weer door. Daar raakten ze slaags met de overgebleven rondlopende Fransen. Op 5 december waren ze weer terug in Dordrecht en na weer een overnachting trokken ze op 6 december via Zwijndrecht verder naar Rotterdam. De inwoners van Zwijndrecht zullen net als de Dordtenaren hun ogen hebben uitgekeken. Enkele dagen later kwamen er, vanuit Rotterdam via Zwijndrecht, Russische jagers en andere Russische troepen naar Dordrecht. Zij waren onderweg naar Gorcum, dat nog tot 4 februari 1814 door de Fransen bezet zou blijven. Het hele najaar en winter bleef het een ko-

men en gaan van geallieerde troepen. Velen ervan zullen door Zwijndrecht zijn heengetrokken. Eerst vooral Russen, later ook Pruisen. Voor de inwoners

van de Zwijndrechtse Waard en omgeving was een nieuwe tijd aangebroken.

Gravure opgedragen aan kroonprins Willem II, ter gelegenheid van de geboorte van zijn zoon Willem III, hier aangeduid met zijn doopnamen Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk.

Gravure J.J. Wolff naar een tekening van J. François.

Collectie Kees van der Leer.

HET KONINKRIJK NEDERLAND EN DE EERSTE ORANJEVORSTEN

Kees van der Leer

De hoofdrolspelers bij het ontstaan van het Koninkrijk Nederland. Bovenaan Willem I met rechts van hem zijn oudste zoon, kroonprins Willem II.

Daaronder Willem Georg Frederik de in 1799 overleden broer van Willem I, die had meegevochten tegen Napoleon. Onderaan is afgebeeld het driemanschap dat de terugkeer van het Oranjestad bewerkstelligde.

Links in het midden de voormalige raadspensionaris Van der Spiegel, die door de Fransen in 1796 werd gevangen gezet. Rechts Rutger Jan Schimmelpenninck, voorzitter van de Nationale Vergadering en raadspensionaris onder Napoleon.

Gravure J. Wijsman, begin 19de eeuw.

Collectie Kees van der Leer.

Nadat bekend was geworden dat men van Napoleon vrijwel niets meer had te duchten, volgden de gebeurtenissen in de Nederlanden elkaar snel op. De Oranjegezinde Gijsbert Karel van Hogendorp publiceerde op 17 november van dat jaar een pamflet dat begon en eindigde met de uitroep: Oranje boven! Samen met Leopold van Limburg Stirum en Adam François van der Duyn van Maasdam vormde hij een Driemanschap dat de terugkeer van het Oranjestad bewerkstelligde. En zo landde Willem Frederik op 30 november 1813 op het strand van Scheveningen, vrijwel op dezelfde plek waar hij in december 1795 het land op een ijsskoude winterdag had verlaten. Kort daarna arriveerden ook Willem's zonen, Willem en Frederik, gevolgd door echtgenote Mimi en de kleine Marianne.⁴ Toen ook de oude Willemijn en haar dochter prinses Louise in januari 1814 in Holland aankwamen, was de Oranjestad familie weer

De landing van de Oranje-erfprins bij Scheveningen op 30 november 1813. Historieprent J.W. Heijting.

Collectie Kees van der Leer.

compleet. Voor veel Hollanders was de kleine Marianne een extra verrassing, zo'n klein, eigenwijs prin-

sesje, dat even vrolijk als vertederend mee zwaaide vanaf de balkons. Ongetwijfeld was zij een belangrijke troef in het 'charme-offensief' van de Oranjes, in deze beginjaren van het nieuwe koninkrijk der Nederlanden. Op 29 maart 1814 keurde de bijeengeroepen 'Grote Vergadering als representerende de Verenigde Nederlanden' een nieuwe grondwet goed. Diverse door de Fransen ingevoerde hervormingen bleven gehandhaafd, waaronder het decimale stelsel en de eerste aanzet tot een minutieuze kadastrale registratie van onroerend goed. Wel kregen ambachtsheren gedeeltelijk hun rechten terug waaronder het recht tot voordracht van de schout en leden van de gemeenteraad. Op 30 maart 1814 werd Willem Frederik in de Nieuwe Kerk van Amsterdam ingehuldigd als 'sovereine vorst' Willem I, luid bejubeld door het toegestroomde publiek.⁵ De oudste zoon, die de eerst aangewezen was voor de troonopvolging, kreeg de titel 'erfprins'. Enkele maanden later werden op het congres van Wenen de nieuwe grenzen van Europa bepaald, waarbij Holland en België werden samengevoegd. Toch dreigde even de feeststemming verstoord te worden toen Napoleon, nog tijdens het Weense congres, ontsnapte uit zijn verbanningsoord Elba.

Op 1 maart 1815 keerde hij terug in Frankrijk, de start van de daarop volgende 'Honderd Dagen'.

Tijdens deze spannende dagen nam Willem I op 16 maart 1815 de titel 'koning der Nederlanden' aan.

Deze titel achtte hij meer in overeenstemming met de omvang van het rijk en 'de beschaafdheid van derzelver talrijke en nijvere inwoners'. De erfprins werd in het vervolg ook wel als 'kroonprins' aangeduid. Een dag eerder was op 15 maart in de Trêveszaal te Den Haag het koninkrijk der Nederlanden uitgeroepen, dat zowel Holland als België omvatte. Kort daarna hielden Willem en Mimi hun feestelijke intocht in Amsterdam. Door de massaal toegestroomde bevolking werden zij luid bejubeld als koning Willem I en als de eerste koningin Wilhelmina. Enkele maanden later was het weer feest. In de slag bij Waterloo werd Napoleon op 18 juni 1815 definitief verslagen. Het leverde erfprins Willem II, die tijdens deze slag gewond raakte, grote populariteit op en de eretitel 'Held van Waterloo'.

Koning Willem I

Tijdens zijn regeerperiode, die officieel van 30 maart 1814 tot 7 oktober 1840 duurde, nam de daadkrachtige Willem I diverse maatregelen die de welvaart van het jonge koninkrijk bevorderden.

Hij verwierf dan ook al snel de eretitel 'koning-koopman'. Hij stichtte instellingen die van groot belang waren voor de handel, zoals de Nederlandse Bank en de Nederlandse Handelmaatschappij. Tevens wist hij economisch belangrijke koloniale gebieden

als Nederlands-Indië weer terug te krijgen uit Britse handen. Hij stimuleerde de aanleg van waterwegen, wat hem de bijnaam de 'Kanalenkoning' opleverde. Ietwat onderbelicht zijn de minstens zo belangrijke maatregelen van Willem I voor de aanleg en verbetering van landwegen. In de grondwet van 1814 was bepaald dat de koning het oppertoezicht op grote wegen had. Kort daarna vaardigde de koning een Koninklijk Besluit uit met regelingen voor diverse trajecten. De route van Rotterdam via de Langeweg door Zwijndrecht naar Dordrecht en verder kreeg de status van Koninklijke Straatweg (nr. 7). Waar nodig werd de Langeweg verhoogd tot 1 meter boven het zomerpeil van de polder Hendrik-Ido-Ambacht, verbreed tot 10 meter en in het midden voorzien van een 4 meter brede bestrating. De tolboom, die onderaan de dijkstoep bij herberg annex stalhouderij De Zwaan stond, werd na veel discussie verplaatst naar een plek iets voorbij de Damsteeg.⁶

Centsprent koning Willem I. Een centsprent was een goedkope litho die in een grote oplage werd gedrukt en eventueel met de hand werd ingekleurd. Het papier in de hand van de koning heeft als tekst: 'aan de beste zo ook aan de gerechtigste der koningen. 's Hage 1836'.

Collectie Kees van der Leer.

Onder Willem I verdween in 1833 de oorspronkelijke indeling in hoofdambachten en volgerlanden en werd het grondgebied van de gemeenten minder versnipperd en meer aaneengesloten. Zwijndrecht kreeg daarbij de punt grond van de Volgerlanden van Schildmanskinderen, die lag langs de dijk en te-

gen de oostkant van de Langeweg. Dit volgerland werd tot dan toe bij Hendrik-Ido-Ambacht gerekend. Oostendam, dat eveneens bij H-I-Ambacht hoorde, ging naar Ridderkerk. H-I-Ambacht kreeg in ruil de volgerlanden langs de Veersedijk tot even voorbij de Vrouw Gelenweg. Nadat echtgenote Mimi in 1837 was overleden, wilde Willem I hertrouwen met haar vroegere hofdame, de katholieke Henriëtte d' Oultremont. Dit stuitte op zoveel verzet dat hij in 1840 besloot afstand te doen van de troon.

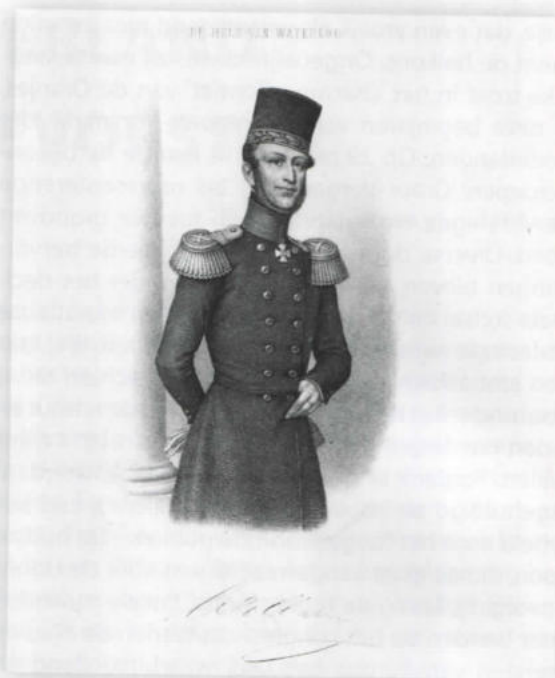
Kaartje van de Koninklijke weg van Rotterdam over Zwijndrecht naar de Moerdijk.

Gravure D. Veelwaard jr., circa 1820.

Collectie Kees van der Leer.

Koning Willem II

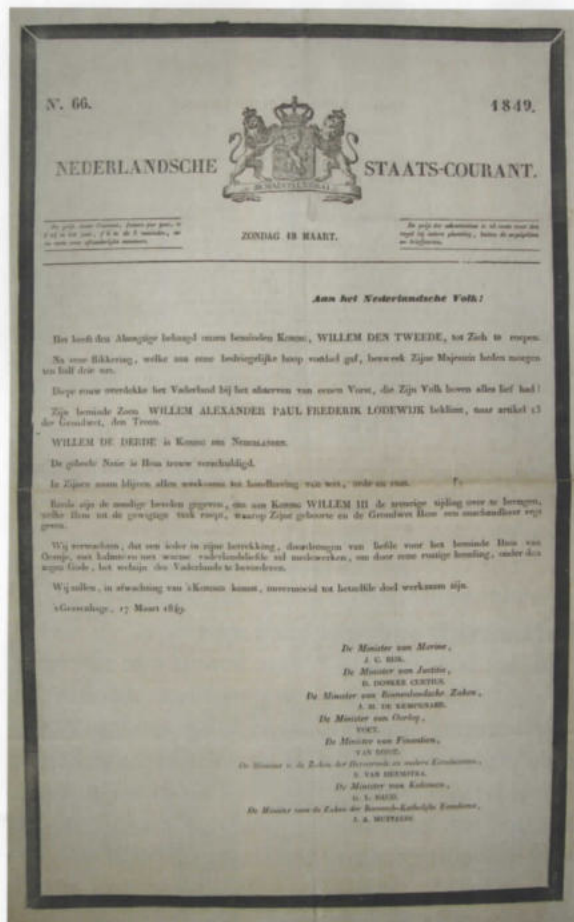
Nadat zijn vader op 7 oktober 1840 afstand van de troon had gedaan begon het koningschap van Willem II, dat zou duren tot aan zijn overlijden in 1849. Willem II hield van militair vertoon met pracht en praal. In 1816 vergrootte hij het internationale aanzien van het Oranjehuis door te huwen met Anna Paulowna (1795 - 1865), de dochter van de machtige Russische tsaar Paul I. Uit dit huwelijk werden vijf kinderen geboren: Willem III (1817 - 1890), Alexander (1818 - 1848), Hendrik (1820 - 1879), Ernst Casimir (1822 - 1822), en Sophie (1824 - 1897). Willem II was evenals zijn moeder Mimi en zijn zuster Marianne, zeer kunstzinnig. Hij legde een mooie verzameling schilderijen aan met werken van Rembrandt, Rubens en andere bekende meesters. Door zijn vele buitenechtelijke escapades en andere seksschandalen en door zijn betrokkenheid bij dubieuze intriges werd deze vorst een dankbaar slachtoffer van afpersers. Die betaalde hij regelmatig grote sommen gelds om publieke schandalen te voorkomen. Tijdens zijn regeerperiode kwam een verzoening tot stand met België, waar in augustus 1830, tot grote woede van zijn vader, een afscheidingsoproer was uitgebarsten, dat in 1838 leidde tot een officiële afscheiding van Nederland. In 1848 vervielen alle ambachtsheerlijke rechten en daarmee ook de functie van ambachtsheren en -vrouwen. Willem II vertoefde gaarne in zijn paleisje te Tilburg, waar hij bevriend raakte zowel met de plaat-

Kroonprins Willem II als de held van Waterloo, waar Napoleon werd verslagen. Onderaan de (gedrukte) handtekening van de prins. Litho Emrik en Binger, 19de eeuw.

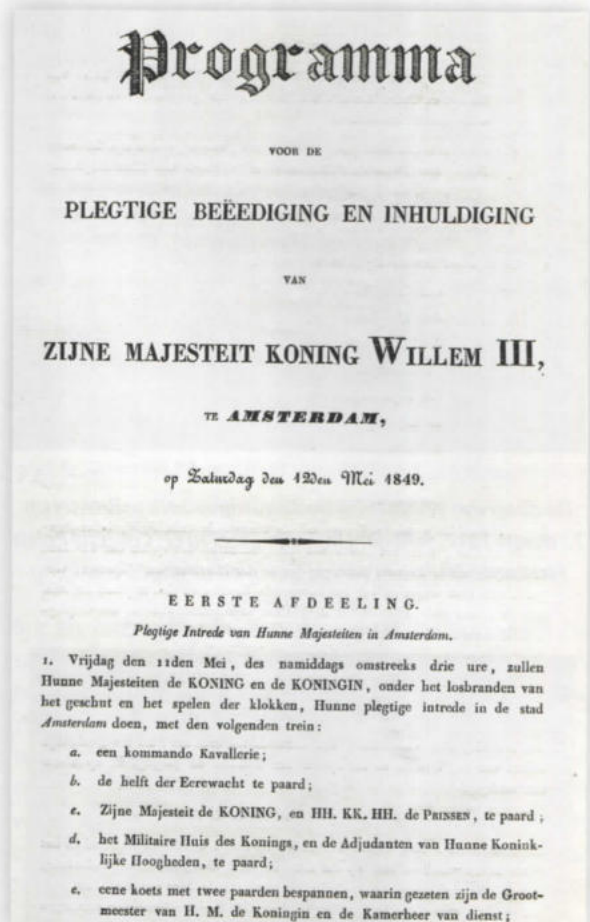
Collectie Kees van der Leer.

selijke predikant-historicus G.D.J. Schotel, als met de pastoor J. Zwijsen. In 1840 publiceerde genoemde Schotel zijn befaamde verhandeling over de geschiedenis van kasteel Develstein, waarvan hij het verval rond 1823 met eigen ogen aanschouwde. Over de afbraak, begin 1824, van dit befaamde slot in de Zwijndrechtse Waard sprak hij zijn diepe treurnis uit. In 1848 werd ook het befaamde Huis Meerdervoort en de erbij behorende herberg 'de Stenen Kamer' gesloopt.⁷ Rond 1844 ontstond veel discussie over de tol op de Langeweg. Omdat veel hondenkarren en ander verkeer deze tol wilden vermijden, was de drukte op de smalle Veersedijk en de Ringdijk sterk toegenomen, vooral op Dordtse marktdagen. Vandaar dat Hendrik-Ido-Ambacht ging pleiten voor afschaffing van deze tol en daarbij al snel bijval kreeg van Dordrecht en Zwijndrecht. Toch zou het nog tot 1893 duren voor de gehate tol definitief verdween. In 1848 stemde Willem II, geheel tegen zijn zin, in met een grondwetsherziening die de macht van de koning inperkte. In maart 1849 inspecteerde Willem II in Rotterdam een jachtschip dat voor hem werd gebouwd. Op de werf kwam hij lelijk te vallen, maar reisde toch door naar Tilburg. Hier overleed de koning onverwacht op 17 maart 1849. Vanaf dit moment was zijn oudste zoon de nieuwe koning Willem III. Deze had overigens eerder als kroonprins te kennen gegeven weinig zin te hebben de Nederlandse troon te bestijgen. Het 'uitgeklede koningschap' zag hij niet zitten. Hij had zelfs zijn

De Nederlandse Staatscourant van 18 maart 1849 met het overlijdensbericht van koning Willem II en de troonopvolging door Willem III.
Collectie Kees van der Leer.

vader gevraagd hem te ontheffen van deze 'verplichting', maar Willem II had hem te kennen gegeven dat dit onmogelijk was. Toen het in maart 1849 zover was, gehoorzaamde Willem III toch het dynastieke plichtsbef. Op 11 mei 1849 deed hij zijn plechtige intrede in Amsterdam: koning Willem III, fier te paard, voor de glazen koets uit waarin de nieuwe koningin Sophie en hun twee zonen waren gezeten. Ze werden uitbundig toegejuicht door een grote menigte. Toen de koninklijke familie op het balkon van het Paleis op de Dam verscheen steeg de geestdrift van de menigte ten top 'en gaf zich lucht in een oorverdovend vreugdegejuich, hetwelk zich telken male vernieuwde', aldus de Nederlandse Staatscourant. Een dag later vond de inhuldiging plaats in de Nieuwe Kerk van Amsterdam, waarbij de nieuwe koning met krachtige stem de eed aflegde. Zijn imposante gestalte, zijn eenvoudige maar hartelijke toespraken en zijn hulp bij noden en rampen bezorgden Willem III al snel een grote populariteit. Na de inhuldiging trok het koninklijke gezin in op het Haagse Paleis Noordeinde.

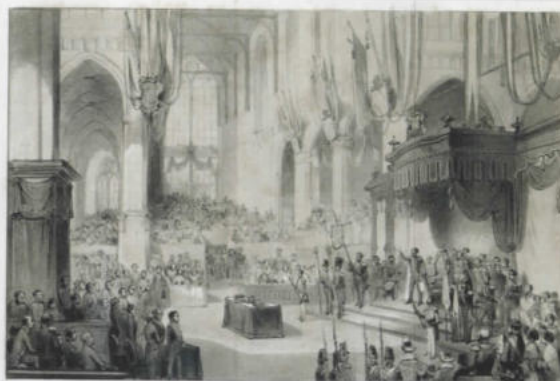
Programma voor de eedsaflegging en de inhuldiging van koning Willem III op 12 mei 1849 te Amsterdam.
Collectie Kees van der Leer.

Koning Willem III

Willem III was op 19 februari 1817 te Brussel geboren en hier gedoopt in de protestantse Augustijnenkerk. Evenals zijn vader kreeg hij een grondige militaire opleiding. Als kleine jongen mocht hij onder toezicht oog van vader met kanonnetjes op schijven schieten. Al snel werd duidelijk dat Willem tamelijk ruw was, een opvliegend karakter had en geplaagd werd door wisselende stemmingen. Daar zou hij heel zijn leven last van houden. Die driftige en onverwachte woedeaanvallen had hij duidelijk geërfd van zijn grootvader, tsaar Paul I. Die was berucht om zijn onevenwichtigheid en om zijn waandenkenbeelden die grensden aan krankzinnigheid. Maar in tegenstelling tot zijn Russische grootvader, had Willem III achteraf vaak spijt van zijn onbehouwen gedrag en deed hij zijn best om het goed te maken. In 1834 ging de prins naar de Leidse Universiteit om colleges economie, geschiedenis en staatsrecht te volgen.

De doop van Willem III in de Augustijnenkerk te Brussel op 27 maart 1817. Schilderij M.J. van Bree, 1817. Collectie Paleis Het Loo in bruikleen van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau.

De inhuldiging van koning Willem III in de Nieuwe Kerk van Amsterdam op 12 mei 1849. Litho P. Blommers naar een tekening van C.C.A. Last. Collectie Kees van der Leer.

WILLEM III LEGT DEN EED AF OP DE GRONDWET, STAANDE OP DEN TROON MET DEN KONINKLIJKE MANTEL OMHANGEN.

Willem III tijdens de eedsaflegging in 1849, omhangen met de koninklijke mantel, staande voor de troon. Litho Emrik en Binger naar een tekening van J.C. Leich jr. Collectie Kees van der Leer.

Een huwelijk ondanks bezwaren

Drie jaar later maakte Willem kennis met zijn nicht, de op 17 juni 1818 geboren prinses Sophie van Württemberg en al snel gaf hij te kennen met haar te willen trouwen. Sophie was een dochter van koning Wilhelm I van Württemberg en Catharina Paulowna, een zes jaar oudere zus van Anna Paulowna. Met andere woorden, de moeder van de bruid was een zuster van de moeder van de bruidegom. Sophie had een veelzijdige opvoeding gehad waarin talen, literatuur, wijsbegeerte en inzicht in politieke vraagstukken een belangrijke rol speelden. Eigenlijk wilde zij niet trouwen met die onbehouden en ruwe Hollandse kroonprins. Maar onder zware druk van de familie stemde Sophie uiteindelijk toe. De wetenschap dat dit een zeldzame kans was om in de toekomst koningin te worden, gaf uiteindelijk de doorslag. Maar ook uit een andere hoek waren er bezwaren tegen dit huwelijk. De moeder van de bruidegom, Anna Paulowna, had eveneens grote bedenkingen. Zij vond de hiervoor genoemde graad van bloedverwantschap tussen bruid en bruidegom te nauw. Bovendien hadden zowel bruid als bruidegom dezelfde grootvader Paul, wiens eerdergenoemde onevenwichtigheden nu dubbel zouden kunnen vererven op eventuele kinderen. Toen kroonprins Willem III doof bleek voor de argumenten van zijn moeder en zijn trouwplannen toch doorzette, werd het huwelijk op 18 juni 1839 voltrokken in Stuttgart, waarbij moeder Anna Paulowna demonstratief schitterde door afwezigheid. Het huwelijk werd een volslagen mislukking. De echtelieden hadden weinig gemeenschappelijk, beter gezegd, hun karakters bleken vrijwel onverenigbaar. Sophie was qua intellect duidelijk de meerdere van haar echtgenoot en zij liet dat ook regelmatig merken. Zij had een duidelijke mening over politieke zaken, maar mocht

zich daar van Willem niet mee bemoeien. 'Rokken' zoals hij vrouwen vaak noemde, dienden zich vooral bezig te houden met huishoudelijke zaken en niet met belangrijke mannenkwesies. Sophie had een deskundige kijk op literatuur. Zij sprak en correspondeerde met diverse schrijvers, maar het bleef een passie die zij met haar echtgenoot niet kon delen. Willem had vooral belangstelling voor militaire zaken, het leger, de jacht en het boerenbedrijf. De naar spiritisme neigende Sophie dacht over geloofszaken anders dan Willem, die zich prima thuis voelde in de Nederlands Hervormde Kerk. Hij voelde zich vooral aangetrokken tot de predikanten van de etisch-irenische richting waarbij in geloofszaken het eigen geweten en verstand een rol werd toebedeeld. Belangstelling voor muziek en toneel was het enige dat beide echtgenoten gemeenschappelijk hadden. Maar boze tongen beweerden al snel dat Willem's interesse voor theater meer de welgevorm-

Jeugdportret van koningin Sophie met een gedicht door A. van der Hoop, waarin zij wordt geprezen om 'de frisse spruiten' die zij de Oranjestam schonk.
Litho P. Blommers naar C.C.A. Last, 1854.
Collectie Kees van der Leer.

de actrices betrof dan het toneelstuk zelf. Dergelijke escapades van de koning werden soms vergoelijkend door te wijzen op de zwakke gezondheid van Sophie. Zij had diverse kwaaltjes en kon fysiek niet voldoen aan 'de buitensporige seksuele behoeften' van haar echtgenoot. Die zocht zijn pleziertjes dan ook 'open-

Het bezoek van Willem III aan het negende landbouwcongres te Assen op 28 juni 1854. Ansichtkaart, uitgegeven door G.F. Hummelen, ongedateerd.
Collectie Kees van der Leer.

lijk en uitbundig buiten de echtelijke sponde.⁸ Zo schreef Sophie op 3 februari 1845 in een brief aan haar hartsvriendin Lady Malet, dat haar echtgenoot Willem Het Loo misbruikte om er een soort kroeg in te richten en hier zijn maîtresse Madame Eastbourne te ontvangen. In dezelfde brief omschreef ze hem weinig vleidend als 'een onberekenbaar mengsel van absurditeit, onmenselijkheid, dwaasheid, met daar tussenin ogenblikken van welwillendheid en rechtvaardigheid'.⁹

Kinderen als twistappels

Ernstige botsingen tussen de echtelieden ontstonden eveneens over de manier waarop de kinderen moesten worden opgevoed. De eerstgeborene was een zoon die in 1840 ter wereld kwam. Hij kreeg, volgens de familietraditie, de naam Willem. Om hem te onderscheiden van zijn andere familieleden met dezelfde naam werd hij in de wandelgangen Wiwil genoemd. Drie jaar later volgde Maurits. Het derde en laatste, in 1851 geboren kind, ging als Alexander door het leven. Geen van deze kinderen zou hun vader overleven. Vooral de opvoeding van de oudste zoon, de gedoodverfde troonopvolger, leidde tot ernstige twisten tussen vader en moeder. Moeder Sophie legde hem, volgens vader, teveel in de watten. Later ergerde hij zich aan de bewonderende wijze waarop zij met de kroonprins sprak over politici als Thorbecke, die Willem juist niet kon waarderen omdat hij verantwoordelijk was voor de grondwetsherziening van 1848. Dat zij bovendien met enige minachting met haar kinderen over het Huis van Oranje sprak en de katholieke godsdienst als de beste aanbeval, vond hij onaanvaardbaar. Koning Willem wilde een strenge, oer-Hollandse opvoeding voor zijn oudste. De speciaal benoemde gouverneur diende zich in de gesprekken met zijn

pupil dan ook van de Nederlandse taal te bedienen. Wiskunde vond hij een belangrijk vak met het oog op de militaire loopbaan van de kroonprins. Sophie wilde dat de gouverneur de gesprekken vooral in het Frans zou voeren. Zij vond het Nederlands maar een 'primitief taaltje' en benadrukte het belang van een brede taalvaardigheid. Om Wiwil zo veel mogelijk te onttrekken aan de invloed van zijn moeder, besloot Willem III hem in 1851 naar de befaamde kostschool Noorthey in Voorschoten te sturen. De kroonprins ontwikkelde zich hier tot een intelligente, maar weerbarstige leerling, die zich verzette tegen alles waar zijn vader voor stond. Dit laatste was trouwens een eigenschap die hij deelde met zijn vader, grootvader en overgrootvader, die als kroonprinsen ook stevast over veel zaken onenigheid hadden met hun koninklijke vader. Overigens beperkten de echtelijke twisten zich niet tot de oudste zoon. Ook het middelste kind Maurits werd een twistappel. Halverwege 1850 werd hij ernstig ziek: hersenvliesontsteking. Tussen de ouders ontstond over de behandeling een heftige twist, die zelfs aan het ziekbed werd gevoerd. Sophie had weinig vertrouwen in de goed opgeleide hofartsen en wilde dat haar doodzieke zoon werd behandeld door een eenvoudige chirurgijn die 'een bedorven maag en een gevatte kou' als diagnose stelde. Willem zond deze 'kwakzalver' weg. Toen de kleine Maurits in juni 1850 overleed, werd vader Willem door zijn vrouw met bittere verwijten overladen. De opvoeding van de kleine Alexander werd wel geheel aan moeder overgelaten. Hij groeide op tot een verwende, uiterst nerveuze en enigszins wereldvreemde jongen. Wel was hij ijverig en leergierig.

De onheilbare tweespalt tussen de echtelieden leidde er uiteindelijk toe dat in december 1855 een (geheime) scheiding van tafel en bed werd geregeld. Daarbij werd afgesproken dat bij officiële gelegenheden het paar gezamenlijk zou optreden.

De koning zou vooral op Paleis Noordeinde en Het Loo verblijven en de koningin op Huis ten Bosch. Dat naar de onderdanen toe de schijn van een goed huwelijk werd opgehouden, bleek in juni 1864 toen diverse 'feestzangen ter gelegenheid van 25 jaar echtvereniging van het vorstelijk paar' verschenen, met hierin dichtregels als: 'Viert feest dan, geliefkoosde Vorst en Vorstin! God schenke U steeds verder Zijn zegen! Verbonden door trouw en door huwelijksmin, vloei 't reinste geluk u hier tegen'. Dat trouw, huwelijksmin en geluk allang niet meer van toepassing waren op het vorstelijke huwelijk, was de dichter kennelijk ontgaan.

Minnaressen en andere perikelen

In 1858 werd Wiwil 18 jaar. Het bereiken van de meerderjarigheid van de kroonprins werd gevierd

Feestelijke intocht van Willem III en zijn echtgenote in Amsterdam op 9 april 1861. Hoewel Willem en Sophie sinds 1855 gescheiden leefden van tafel en bed, waren zij volgens afspraak tijdens officiële plechtigheden gezamenlijk aanwezig.

'Naar de natuur getekend en gelithografeerd door H. Dilcher', 1861.

Collectie Kees van der Leer.

met feestzangen, illuminaties en volksvermaak, waaronder spelletjes voor de jeugd. In dit jaar studeerde Wiwil af aan de juridische faculteit van de Leidse Universiteit. Een zinvolle taak was nog niet voor hem weggelegd, dus volgde een leven van nietsdoen en losbandigheid. Willem III was eerder van plan geweest om op dat moment de troon aan zijn oudste zoon over te dragen. Maar hij besloot toch maar niet af te treden en aan te blijven. Hij vond zijn zoon een 'non-valeur' ofwel een nietsnut, die eerst maar eens moest bewijzen dat hij het koningschap waardig was. Trouwen met een geschikte dame en zorgen voor nageslacht was daarbij een eerste vereiste. Maar voorlopig was de kroonprins vooral in Parijs te vinden, waar hij de minnaar werd van Cora Pearl, een Engelse jongedame en een van de bekendste 'cocottes' van Parijs. Koningin Sophie vulde haar tijd met corresponderen en converseren. Op Huis ten Bosch ontving zij spiritisten, geleerden, letterkundigen en andere cultureel geïnteresseerden. Een enkele keer verrichte zij een officiële handeling zoals in 1853, toen zij in Voorburg de eerste steen legde voor de, naar haar genoemde, eerste Christelijke Bewaarschool in Nederland. Inmiddels was tussen koningin Sophie en haar kamerheer Willem Frederik Tindal een discrete liefdesrelatie ontstaan, die lang geheim bleef. Dit in tegenstelling tot de 'amourettes' waarmee haar echtgenoot openlijk in Den Haag en vooral in Parijs pronkte. Zo was daar de mooie Elise Dedain, die er prat op ging een mooie verzameling minnebrieven te bezitten,

eigenhandig door Willem III aan haar geschreven. Zij werd echter al snel ingeruild voor de mondaine Elise Parker, beter bekend als Madame Musard, een voormalige danseres die mooi viool kon spelen. Dagelijks reed ze door Parijs in haar door vier paarden getrokken koets. Zij bezat een eigen loge in de Parijse Opera en heel Parijs sprak over haar kostbare japonnen. Willem III overlaadde deze maitresse met grote geschenken. Maar toen ze op verzoek van de Franse regering haar 'amant' Willem III onder druk zette om in de Luxemburgse kwestie snel een overdracht van Luxemburg aan Frankrijk te tekenen, liet hij zich toch niet door deze dame opjatten en koos uiteindelijk voor een onafhankelijk Luxemburg. Madame Musard kwam slecht aan haar einde. Zij stierf vele jaren later, krankzinnig, als gevolg van een 'venersche ziekte'.

Koningin Sophie.

Koningin Sophie.

Litho naar een schilderij van F.X. Winterhalter, 1861.

Collectie Kees van der Leer.

Willem III als redder in nood

Tijdens zijn koningschap werd Willem III geconfronteerd met diverse heikele politieke kwesties, waaronder de regeling van de grote schuldenlast die Willem II bij zijn overlijden had nagelaten. Verder had de grondwetsherziening van 1848 het herstel van

Feestzang ter gelegenheid van de 25-jarige echtvereniging van koning Willem III en koningin Sophie op 18 juni 1864. De dichter spreekt over trouw en huwelijksmin en negeert volkomen de grote huwelijksproblemen tussen de vorstelijke echtelieden.

Collectie Kees van der Leer.

de rooms-katholieke bisschoppelijke hiërarchie in Nederland mogelijk gemaakt. In maart 1853 kondigde paus Pius IX dit herstel aan met weinig tactvolle bewoordingen als 'de dwaalleer van Calvijn'. Hierop volgde fel verzet van de protestanten. Door het wijze, sussende optreden van de koning werd een debacle voorkomen. Diverse problemen speelden ook in de Nederlandse koloniën. Na enig politiek getouwtrek werd in 1860 de slavernij afgeschaft in Nederlands-Indië en drie jaar later in Suriname. In 1861 en 1862 ontmoette Willem III in Wiesbaden koning Leopold I van België, waardoor de betrekkingen met de zuiderburen sterk verbeterden. De eerdergenoemde internationale problemen over de status van Luxemburg bereikten rond 1867 een climax, die mede door diplomatiek optreden van Willem III ertoe leidde dat Luxemburg niet door Frankrijk werd ingelijfd maar als een zelfstandig groothertogdom voort bestond.

Z.K.H. DE PRINS VAN ORANJE.

*Welk dankt voor W. en 't heeft voor W. gedaan.
Bewijst 't voor 't vaderland.
Blijft hij altijd het spoor der deugd betreden.
't is 't hoogst geluk op aarde. Stads 't is 't!
Wilt niet waken W. een meestlyk Vorstentoon.
Waar ook W. wacht, ons allen lieft en trouw.
't is 't weid den 't voor 't vaderland gegeven.
't is 't blijft de steun van 't Hollands 't vaderland.*

4 September 1858

F. H. A. A. A.

Kroonprins Willem IV op 18-jarige leeftijd.

Litho F. Böger, naar C.C.A. Last, 1858.

Collectie Kees van der Leer.

Ook de regeling van het openbaar en bijzonder onderwijs hield de gemoederen danig bezig. In 1878 werd een liberale onderwijswet aangenomen die overheidssubsidiëring regelde, van zowel openbaar als confessioneel onderwijs. Daarbij kreeg de overheid echter ook meer zeggenschap, ook in het christelijk onderwijs. Dit laatste stuitte op veel verzet en Abraham Kuyper organiseerde dan ook een 'smeekschrift aan den koning', dat binnen vijf dagen door 469.000 anti-revolutionairen en katholieken werd getekend. De waarderende woorden van de koning bij de aanbieding van dit smeekschrift weerhielden hem echter niet van de ondertekening van de wet enkele weken later.

Het allerbest toonde Willem III zich tijdens nationale herdenkingen en nationale rampen. Hij ontpopte zich dan als een heuse en bejubelde Vader des Vaderlands, een rol die hem op het lijf was geschreven. Dat bleek bijvoorbeeld in 1855 bij een dijkdoorbraak te Brakel, en in 1861 toen in Brabant en Gelderland

WILLEM III.

Willem III in uniform. Willem III had een grote passie voor het leger en de landbouw. Gravure, circa 1870.

Collectie Kees van der Leer.

de dijken doorbraken. De koning hielp met giften maar ook met een lieflijke deelname aan reddingswerkzaamheden en bemoedigende woorden voor getroffenen. Zijn inspirerende aanwezigheid werd op vele prenten afgebeeld. Toen bleek dat door de overstromingen al het entmateriaal van lindebomen was verloren gegaan, liet Willem III nieuw entmateriaal uit Frankrijk komen. Dit leidde tot de traditie van het planten van 'koningslinden' op vorstelijke hoogtijdagen.

Een feestelijk moment tussendoor was de eerste steenlegging in 1863 voor een monument ter herdenking van 1813, het ontstaan van het koninkrijk. Bij grote branden kwam de koning vaak persoonlijk de schade in ogenschouw nemen om zoveel mogelijk de getroffenen te helpen en moed in te spreken. Soms stelde de koning ook zijn persoonlijke bezittingen ter beschikking, zoals in 1859. Toen schonk hij zijn buitenplaats Bronbeek aan de Staat der Nederlanden om daar een 'koloniaal militair invaliden-tehuis' in onder te brengen. Al deze hulpvaardigheid leverde hem de eretitel Willem de Goede op. Geen wonder dat de verjaardag van de koning en diverse regeringsjubilea uitbundig werden gevierd. Zo wer-

Koning Willem III bij de dijkdoorbraak te Brakel in 1855. Het onverschrokken optreden van de koning tijdens rampen bezorgde hem grote populariteit.
Litho Tresling & Co hoflithograaf te Amsterdam, ongedateerd.

Eerste-steenlegging door koning Willem III voor het monument 1813 op 17 november 1863.
Litho Emrik en Binger, 1863.
Collectie Kees van der Leer.

Portretfoto Willem III gemaakt te Vevey door de Zwitserse fotograaf M. Nestler. Op de achterzijde is onder de naam van de fotograaf het wapen van Willem III afgedrukt. Tijdens zijn verblijf in Zwitserland kreeg Willem III een boete opgelegd wegens minder eerbare handelingen.

Foto, 1874.
Collectie Kees van der Leer.

Ovaal portret Willem III, toegevoegd aan het koningslied voor het zilveren jubelfeest van Willem III. Oleografie (=steendruk in olie verf) H. Bogaerts, 1874. Collectie kees van der Leer.

den in 1874 ter viering van het zilveren regeringsjubileum van Willem III diverse historische optochten gehouden en werd de koninklijke familie in diverse grote steden feestelijk gehuldigd.

Ook kleinere plaatsen als Zwijndrecht en H-I-Ambacht organiseerden festiviteiten, met onder andere traktaties voor de jeugd. Tijdens een dankdienst in de Amsterdamse Westerkerk stal de koning op zijn eigen wijze weer ieders hart door de luide kreet: 'God behoeft de koning' met luide stem te beantwoorden met: 'God zegene Nederland!'. Kort daarna vertrok de koning naar Zwitserland voor een lange vakantie in Montreux. Hier dreigde hij even verwikkeld te raken in een zedenschandaal.

Volgens Zwitserse kranten zou de koning zich herhaaldelijk op het balkon van zijn hotel aan het Meer van Geneve hebben vertoond aan passagiers op voorbijvarende stoomschepen 'met niets aan het blote lijf, behalve een niet-dichtgeknoopte overjas'. Het vergde veel takt van de verantwoordelijke ministers om de zaak te sussen, temeer daar de impulsieve koning met wapengeweld tegen Zwitserland dreigde. Het leverde uiteindelijk de koning een proces-verbaal op en een boete.

Zwijndrecht en H-I-Ambacht tijdens Willem III

In 1855, het jaar van de scheiding van tafel en bed tussen de koninklijke echtelieden, vond er in de

Het koningslied geschreven ter herinnering aan het zilveren jubelfeest van Willem III voor lezers van de Katholieke Illustratie. Tekst Dr. Schaepman, muziek voor zang en piano H.J.J. van Bree. Gedrukt bij stoomboekdrukkerij H. Bogaerts naar een ontwerp van Walter, 1874.

Zwijndrechtse Waard wederom een gemeentelijke herindeling plaats. Meerderevoort werd bij Zwijndrecht gevoegd en Sandelingen Ambacht bij Hendrik-Ido-Ambacht. Twee jaar later ging Kleine Lindt naar Heerjansdam en Kijfhoek plus Heer Oudelands Ambacht naar Groote Lindt. In 1881 zou Groote Lindt in zijn geheel bij Zwijndrecht worden gevoegd. In H-I-Ambacht ontstond in 1856 een bescheiden 'gebiedsuitbreiding' door de bedijking van enkele zandplaten in de Noord, genaamd het Rode Zand en het Voetpad. De polder die zo ontstond, kreeg de naam Sophiapolder, naar de echtgenote van Willem III. Zwijndrecht was tijdens koning Willem III vooral bekend om zijn tuinbouw, de zoutketen en de glas-industrie. Ook de houthandel floreerde, evenals bierbrouwerij De Ster. In 1845 was aan de Maas de rijstpelmolens Rosenberg gebouwd. In het jaar dat Willem III aantrad verrees in Zwijndrecht de binnendijkse korenmolen Landzigt. Dichtbij de grens met Ambacht stond de trasmolen Welgelegen. Hier zou rond 1890 een watertoren verrijzen, die Zwijndrecht en aanvankelijk ook H-I-Ambacht van goed drinkwater moest voorzien. In Ambacht waren, naast de landbouw, de vlaserijen en de steenfabrieken belangrijke bestaansmiddelen. Koning Willem III be-

*Feestplaat ter gelegenheid van het 25-jarige koningschap van Willem III. Bovenaan het vorstelijke echtpaar met daar omheen gedenkwaardigheden uit het koningschap. Links de inhuldiging in 1849, linksonder de overstroming bij Brakel, 1861, rechtsonder de intocht te Amsterdam in 1861 en rechtsboven een bezoek aan Bronbeek, 1871.
Litho C.L. van Kesteren, uitgegeven door Gebroeders Kraay te Amsterdam, 1874.
Collectie Kees van der Leer.*

noemde als burgemeesters voor Ambacht in 1855 de sociaal bewogen C. van Aken, in 1885 J.H. ter Spil en in 1888 A.A. van Elk. In Zwijndrecht waren dit P.M. Brouwer in 1866 en P.J.A. de Bruïne in 1877. Laatstgenoemde stimuleerde in Zwijndrecht industriële bedrijvigheid met in 1898 de komst van de Guano-fabriek. Zijn motto was: 'Minder in de kroeg en meer naar school'. In H-I-Ambacht startte Frank Rijdsdijk in 1890 een bedrijfje in oude metalen, dat al snel zou uitgroeien tot een scheepssloperij van wereldformaat, waar veel arbeiders uit de stagnerende vlasserijen een nieuwe werkplek vonden. Tijdens Willem III werden steeds meer nieuwe technische ontwikkelingen toegepast. Zo kwamen in de land- en tuinbouw verbeterde werktuigen die de zware arbeid verlichtten en veelal een betere productiviteit meebrachten. Dankzij een wet uit 1860 werd in 1872 een stoomtreinverbinding tussen Rotterdam en Dordrecht in gebruik genomen met een spoorbrug over de Oude Maas. Het tracé kwam door Zwijndrecht te lopen met een station in de Pieterman, goed bereikbaar voor diverse omliggende plaatsen. Toen dit tegenviel werd een kwart eeuw later het station verplaatst naar de Burgemeester de Bruïnelaan. Tijdens Willem III werden naast het openbare onderwijs ook de eerste christelijke scholen gesticht: in 1887 in Ambacht aan de Kerkstraat en in 1881 in Zwijndrecht aan de Damsteeg.¹⁰

*Van 1849 tot 1874, 25 jaar Willem III. Feestplaat met portret van de koning en diverse gedenkwaardigheden, waaronder de eedsaflegging, feestelijke intocht en de overstroming te Brakel.
Litho Tresling & Co hoflithograaf te Amsterdam, 1874.
Collectie Kees van der Leer.*

Kuyperkaartje van Hendrik-Ido-Ambacht. Op deze plattegrond zijn de grenzen aangegeven met Zwijndrecht en Groote Lindt sinds de wijzigingen van 1855.

Litho J. Kuyper, uitgegeven door H. Suringar, 1866.
Collectie Kees van der Leer.

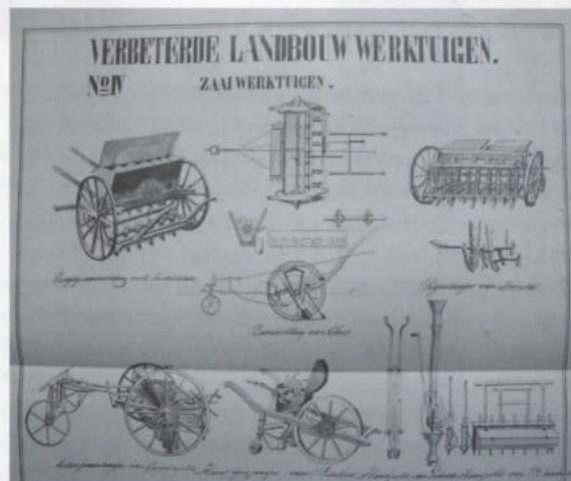
Kuyperkaartje van Groote Lindt. Op deze plattegrond zijn de grenzen aangegeven met Zwijndrecht, Heerjansdam en H-I-Ambacht sinds de wijzigingen van 1855.

Litho J. Kuyper, uitgegeven door H. Suringar, 1867.
Collectie Kees van der Leer.

Luchtopname van de piramidevormige glashut. Tijdens koning Willem III werd hier vensterglas vervaardigd en vanaf 1855 eveneens flessen. Links achter de glashut zijn de Huttershuizen te zien, twee woonblokken speciaal gebouwd voor de Franse werknemers van de glasfabriek.

Foto, 1936, in Kees van der Leer en Kees Popijus, 'Zwijndrecht van boven bekeken'.

Een van de vele afbeelding van 'verbeterde landbouwwerktuigen' in het handschrift van C. Reinders (1820-1878) over modernisering van landbouwtechnieken in de 19de eeuw. De platen geven een mooi beeld van de technische vooruitgang tijdens koning Willem III, die ongetwijfeld ook in de Zwijndrechtse land- en tuinbouw werd toegepast.

Collectie Kees van der Leer.

De bouw van de spoorbrug bij Zwijndrecht. Links aan de Zwijndrechtse kant zijn de houtzaagmolens De Rietvink en de Grienduyl afgebeeld.

Gravure in The Illustrated London News, 27 november 1869.
Collectie Kees van der Leer.

De Oranjestam. Feestlied voor één stem en piano, ter gelegenheid van de 70ste verjaardag van koning Willem III gecomponeerd door Henri Völlmar. Volgens instructies van de componist diende het lied 'innig te worden voorgedragen'. Uitgegeven door F.J. Weygand & Co, hofleveranciers te Den Haag, 1887.

Collectie Kees van der Leer.

Oranje met uitsterven bedreigd

Anna Paulowna, de moeder van Willem III, was in 1865 overleden. Twaalf jaar later, in maart 1877, stierf op Huis ten Bosch ook Sophie, de tragische en miskende echtgenote van de koning, diep betreurd, met name door haar twee zonen Wiwil en Alexander. Hoewel de koning zich tijdens de begrafenis aangedaan toonde, was dit van korte duur. Enkele weken later vertrok hij naar Parijs, in gezelschap van mademoiselle Ambre, een operazangeres die al diverse minnaars had 'versleten'. Willem raakte zeer onder de indruk van haar charmes en overlaadde haar met juwelen. Al snel volgden huwelijksplannen en om haar eenvoudige komaf te camoufleren verleende de koning haar de adellijke titel van gravin d' Ambroise. De ministers verzetten zich heftig tegen de huwelijksplannen. Ook de kranten kregen er lucht van en spraken over 'een onheil dat de waardigheid van het Vorstenhuis en de Natie zou schokken.' De koning koos uiteindelijk eieren voor zijn geld, zag af van een huwelijk, kocht in Rijswijk het fraaie buitentje Welgelegen als een mooi dichtbij gelegen onderko-

men voor zijn geliefde, waar hij haar regelmatig en veelvuldig met zijn bezoeken kon vereren. Uiteindelijk vertrok zij, met alle juwelen die zij van Willem III had gekregen, naar Amerika waar zij furore maakte als de minnares van de Hollandse koning. Met Wiwil, de kroonprins, wilde het allemaal ook niet zo lukken.

*H. M. SOPHIE FREDERIQUE MATHILDE, Koningin der Nederlanden.
(Niet naar photographie van M. VERVEER te 's-Hertogenbosch.)*

*Herdenkingsgravure met rouwrand voor de overleden koningin Sophie, naar een foto van M. Verveer, circa 1877.
Collectie Kees van der Leer.*

Het werd zo langzamerhand de hoogste tijd voor een vruchtbaar huwelijk, want het aantal nakomelingen dat voor het voortbestaan van de Oranjedynastie moest zorgen, was benauwend klein. De kroonprins bracht zijn tijd vooral door op Parijse terrasjes en had zeker oog voor vrouwelijk schoon. Natuurlijk wilde hij wel voldoen aan de steeds dringender oproepen om nu eindelijk eens te trouwen. Een huwelijksdebatte als dat van zijn ouders wilde hij echter voor alles voorkomen. Dus stelde hij als harde voorwaarde dat hij volkomen vrij mocht zijn in zijn keuze. Maar toen de kroonprins eindelijk een jongedame als zijn komende bruid wilde voorstellen, kon zij in de ogen van de koning geen genade vinden. Zij heette Anna Mathilde van Limburg Stirum van Warmond, in de wandelgangen Mattie genoemd. Zij was weliswaar gravin, maar niet van koninklijke bloede. Keer op keer weigerde Willem III zijn toestemming aan de

verliefde prins, die uiteindelijk gedeprimeerd naar Parijs vertrok om zich daar te vestigen. Merkwaardig was het wel, die voortdurende botte weigeringen van de koning, die bij de keuzes van zijn openlijke minnaressen voor zichzelf gemakkelijk over een geringe afkomst heenstapte. Boze tongen beweerden dat het hardnekkige verzet van de koning tegen een

DOODBERICHT EN TREURLIED

BIJ HET AFSTERVEN

onzer geliefde Koningin

SOPHIA FREDERIKA MATRILDA,

geboren 17 Juni 1818,

overleden 3 Juni 1877, te 's Gravenhage.

Wat in de laatste dagen met bange spanning werd gevreesd, is helaas gebeurd.
Geheel Nederland treurt over den dood zijner geliefde Koningin.

Doodsbericht en treurlied bij het afsterven van koningin

Sophie op 3 juni 1877.

Gedrukt bij F.W. Vislaake te Amsterdam.

Collectie Kees van der Leer.

Het gezin van koning Willem III in 1873. Linksboven koningin Sophie met rechts koning Willem III. Linksonder kroonprins Willem IV. Rechtsonder zijn jongste broer Alexander. Hun middelste broer Maurits was in 1850 overleden, na grote onenigheid tussen de ouders over doktoren en behandelwijze.

Houtgravure H. Bogaerts en Walter in de Katholieke Illustratie, 1873.

Collectie Kees van der Leer.

Kroonprins Willem IV op 25-jarige leeftijd.

Litho E. Spanier, 'lithograaf van Zijne Majesteit',
naar N.J.W. de Roode, circa 1865.

Collectie Kees van der Leer.

huwelijk van zijn zoon met zijn geliefde Mattie een bijzondere oorzaak had: Mattie zou wel eens een halfzuster van de kroonprins kunnen zijn, verwekt tijdens een van de vele buitenechtelijke uitstapjes

van de koning. Wat ook de reden mocht zijn, uit het vervolg zal blijken dat het effect van de koninklijke weigering desastreus was.

Een nieuwe bruid voor een bejaarde koning

Met toenemend zorg besepte de koning dat het voortbestaan van de Oranjedynastie steeds meer op het spel stond. Zijn oudste zoon Wiwil was even halsstarrig als hijzelf, wilde zijn geliefde Mattie niet opgeven en zo zou er van een huwelijk niets terecht komen. Van zijn andere zoon Alexander kon ook geen heil worden verwacht. Het werd steeds duidelijker dat deze zoon 'een andere onnatuur' bezat, geen belangstelling had voor vrouwen en dat van hem ook geen nageslacht was te verwachten.¹¹ Dus besloot de koning, ondanks zijn hoge leeftijd, via een passend huwelijk, zelf een poging te ondernemen om het voortbestaan van het Huis van Oranje veilig te stellen. Tijdens 'een gezondheidskuur in Pyrmont' ontmoette de koning een liefvallige jongedame: de 20-jarige prinses Emma van Waldeck-Pyrmont. De 'grijze vorst' was op slag verliefd op deze prinses die door de kranten werd geprezen om haar 'innemendheid en beminnelijkheid, waardigheid en welwillendheid'. Hij maakte haar vurig het hof en stuurde haar iedere dag bloemen. Door haar 'tact en meegaandheid' wist zij de onbehouwen en botte kanten van de koning aardig op te vangen en van de scherpste kantjes te ontdoen. Op 7 januari 1879 werd het huwelijk voltrokken tussen de 62-jarige koning en zijn 42 jaar jongere Emma. Zoals gebruikelijk geschiedde dit in Arolsen, de woonplaats van de bruid. Zeer toepasselijk was haar bruidssluier getooid met oranjebloesems. De grote afwezigheid op de bruiloft waren de twee zonen van Willem III. Zij waren diep verontwaardigd over deze stap van hun vader, zo kort na het overlijden van hun moeder. Het leeftijdsverschil vonden zij bespottelijk. Op 10 januari 1879 arriveerden bruid en bruidegom per trein in Nederland waar Emma door haar charmante, belangstellende en vriendelijke optreden al snel de harten van de Nederlanders won. Dat door haar ook het gedrag van de merkbaar verliefde koning evenwichtiger en rustiger werd, kwam de populariteit van het Oranjehuis duidelijk ten goede.

Een nieuwe toekomst voor het Oranjehuis

Het voortbestaan van de Oranjedynastie werd steeds onzekerder. Hendrik, stadhouder van Luxemburg en de enige nog in leven zijnde broer van de koning, had ondanks zijn hoge leeftijd, ook een bijdrage willen leveren aan de pogingen om de Oranjefamilie voor uitsterven te behoeden. Zodoende was de 58-jarige Hendrik in augustus 1878 getrouwd met de 22-jarige Maria van Pruisen. Maar deze poging faalde toen hij enkele maanden later onverwacht en

kinderloos stierf, zes dagen na het huwelijk van zijn broer Willem met Emma. De andere mogelijkheid, via de kroonprins, leek ook uitzichtloos. Omdat een huwelijk met zijn Mattie er niet meer inzat, weigerde deze ontgoochelde prins terug te keren naar Nederland. In Parijs zocht hij vergetelheid in een bedenkelijk bestaan, werd ziek en stierf daar op 11 juni 1879 onder 'geheimzinnige omstandigheden'.

Op 29 september 1878 verloofde koning Willem III zich met de jeugdige Emma van Waldeck-Pyrmont.

Gravure Smeeton Tilly naar de verlovingsfoto van

Th. Molsberger, 1878.

Collectie Kees van der Leer.

Slechts twee bedienden zaten aan zijn sterfbed, familieleden en bekenden ontbraken. Den Haag gonsde al snel van de geruchten met twijfels over een longontsteking als de officiële doodsoorzaak, aangewakkerd door berichten in de Franse kranten. Een snikkende Alexander haalde het ontzielde lichaam van zijn broer uit Parijs op, terug naar Nederland. In het paleis aan de Kneuterdijk werd de prins opgebaard. Vader Willem III liet zich hier niet zien, maar koningin Emma liet een grote krans van rozen, anjers en oranjebloesem op de kist van haar pleegzoon leggen. De koning arriveerde eerst op de Kneuterdijk toen de kist werd uitgedragen, op weg naar Delft voor de bijzetting in het familiegraf.

Les bords de la Meuse à Zwijndrecht.

De Maas bij Zwijndrecht met de trasmolen Welgelegen tijdens de regering van Willem III.

Gravure, circa 1880.

Collectie Kees van der Leer.

Jubileumprent koning Willem III in uniform met onderscheidingstekens.

Steendruk Aman Litho te Amsterdam, circa 1874.

Collectie Kees van der Leer.

Op dat moment was de zenuwzieke, voor het huwelijk ongeschikte, Alexander de kroonprins en de enige overgebleven troonpretendent. Dom was hij niet, integendeel, maar door zijn zwakke gezondheid en

zenuwgestel viel er van hem voor de toekomst van Nederland niet veel te verwachten. Hij zou op 21 juni 1884 in Den Haag overlijden aan een longaan-doening. Inmiddels was alle hoop gericht op koningin Emma en zij stelde de verwachtingen niet teleur. Op 31 augustus 1880 beviel zij van een prinsesje, die als Wilhelmina door het leven zou gaan. Over haar gaat het hierna volgende verhaal. Na het overlijden van kroonprins Alexander in 1884 werd de kleine Wilhelmina de enige 'vermoedelijke Erfgename van de troon'. De koning genoot zichtbaar van zijn jonge gezin en het jonge prinsesje was zijn oogappel met wie hij graag speelde.

Koning Willem III en koningin Emma.

Litho J. de Liefde te Utrecht, circa 1887.

Collectie Kees van der Leer.

In 1887 werd de 70ste verjaardag van Willem III met groot enthousiasme door het Nederlandse volk gevierd. Wel werd deze feestdag enigszins overschaduwed door een ernstig incident met de koets waarmee Emma en de 7-jarige Wilhelmina een rijtoer maakten. De twee paarden sloegen op hol, de postiljon viel van het paard en de lakeien keken angstig de koets na die onbestuurbaar voortraasde. Gelukkig werden de paarden uiteindelijk tot stilstand gedwongen en konden koningin en prinsesje, tot opluchting van de koning en het Nederlandse volk, heelhuids uitstappen.

Voor vader, van zijn lieve kind

De laatste jaren van de koning waren niet gemakkelijk. Er was veel sociale onrust en vanuit socialis-tische hoek kwam veel kritiek op de koning en het koningschap. Dit culmineerde rond 1887 in een anoniem spitschrift onder de titel 'Uit het leven van Koning Gorilla', waarin Willem III werd uitgemaakt voor 'ploert, beest en wellusteling'.¹² Het geschrift staat vol verdachtmakingen, halve waarheden en veel onzin en onder meer de suggestie dat Willem III zijn vader had vermoord. Met het klimmen der jaren ging het met de gezondheid van de koning snel bergaf-

waarts. Hij had veel last van een nierkwaal en raakte geestelijk ook enigszins in de war. Emma verpleegde haar echtgenoot liefdevol. Tijdens de viering van zijn 40-jarig koningschap in mei 1889 kon hij maar met moeite even op het balkon van Het Loo verschijnen om de toejuichingen van de Apeldoornse bevolking in ontvangst te nemen. Ook geestelijk takelde de koning steeds meer af en toen hij wetten ging on-

Spotschrift 'Uit het leven van Koning Gorilla.' De eerste druk verscheen in 1887, gevolgd door diverse latere drukken.
Collectie Kees van der Leer.

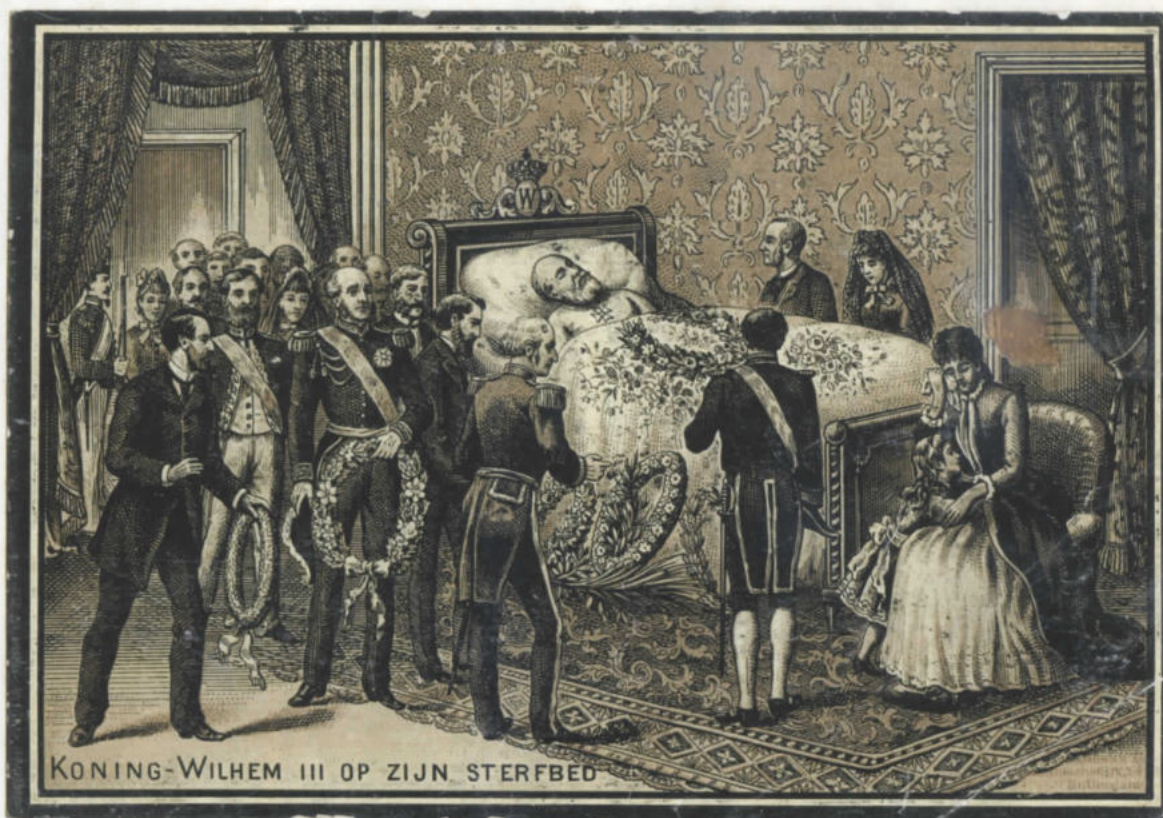
dertekenen met Daniel in de leeuwenkuil en Paus Leo XVIII was de conclusie onontkoombaar. Willem III was niet langer geschikt om het koningschap uit te oefenen. Op 20 november 1890 verliet Emma voor korte tijd haar zieke echtgenoot, om zich naar Den Haag te begeven waar zij met bedroefde maar krachtige stem de eed van regentes aflegde. Het einde van de koning kwam toch nog onverwacht. In de vroege ochtend van 23 november 1890 overleed hij. Vanaf dit moment werd de kleine Wilhelmina, aanvankelijk tot haar eigen schrik, met majesteit en koningin aangesproken. Zij en haar moeder zouden het Oranjehuis nieuwe glans en toekomst geven. Op 4 december 1890 werd Willem III naar zijn laatste rustplaats in het familiegraf te Delft gebracht. Achter de lijkkoets volgde een bloemenwagen vol met hoog opgetaste grafkransen. Maar op Willem's kist

lag een eenvoudig tuiltje bloemen met de simpele maar veelzeggende tekst: 'Voor vader van zijn lieve kind'

Het programma van de begrafenisplechtigheden. Naast de samenstelling van de stoet wordt ook de route beschreven die deze stoet volgt van paleis Noordeinde naar de grafkelder te Delft. Uitgave door 'Koster Cliché-inrichting' te Utrecht, 1890.

Collectie Kees van der Leer.

*Koning Willem III op zijn sterfbed, omringd door familie en hoogwaardigheidsbekleders.
Gravure uitgegeven te Rotterdam, 1890.
Collectie Kees van der Leer.*

Noten, inclusief literatuur en bronvermelding.

- ¹ Informatie voor dit hoofdstuk werd o.a. ontleend aan de volgende publicaties en websites: Leendert van der Es, *Bombardement van Dordrecht in het jaar 1813* (1985), Pim Kooij en Vincent Sleebe (red.) *Geschiedenis van Dordrecht 1813 tot 2000* (2000), Digby Smith, *Geïllustreerde encyclopedie van uniformen van de Napoleontische oorlogen* (2008). <http://www.grenadiercompagnie.nl/> d.d. 12-08-2013.
- ² Onder dit departement vielen ook de gemeenten in onze regio.
- ³ Volgens de memoires van de Russische generaal Benckendorf, zat in Gorcum een garnizoen van wel 7.000 tot 8.000 man.
- ⁴ Informatie voor deze bijdrage werd o.a. ontleend aan de volgende publicaties: Arnoud van Cruyningen, *Het Nederlandse Koningshuis* (2012), Jacqueline Doorn, *Willem III, Emma en Sophie* (1977), Hella S. Haasse en prof. S.W. Jackman, *Een vreemdelinge in Den Haag* (1984), Doriene Hermans en Daniela Hooghiemstra, *Voor de troon wordt men niet ongestraft geboren* (2008), Kees van der Leer, *Marianne, een Oranjeprinses, trouw tot in de dood* (1998), Kees van der Leer en Tiny de Liefde, *Prinses Marianne, een leven van liefde en kunst* (2010), Noorman (pseudoniem van T.C. van der Kulk), 'Geschiedenis van den dag', in: *De Tijdspiegel* (1885).
- ⁵ Willem I koos aanvankelijk voor de titel soevereine vorst omdat hij meende dat dit de acceptatie door de grote mogendheden zou bevorderen.
- ⁶ Zie over de Langeweg: B. Wouda, 'De Langeweg', in: *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden II* (1998), p. 9-72.
- ⁷ Zie over Develstein: G.D.J. Schotel, *Het slot Develstein (eene verhandeling)* (1840). Zie eveneens: Kees van der Leer, 'Develstein en zijn bewoners', in: *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden III* (2007), p. 91-172.
Zie over Meerdervoort: Kees van der Leer, 'De tuinen van Meerdervoort. Van ridderlijke hofstede tot luisterrijke buitenplaats', in: *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden I* (1994), p. 41-96.
- ⁸ Van Cruyningen (2012), p. 72.
- ⁹ Hermans en Hooghiemstra (2008), p. 250-251, en Haasse en Jackman (1984), p. 50-51.

- ¹⁰ Diverse gegevens werden ontleend aan: Arie Verhoeven, *Burgemeester, bestuurder, boegbeeld* (2011), Kees van der Leer en Kees Popijus, *Zwijndrecht van boven bekeken* (2005), Kees van der Leer en Alexandre van den Berg, *Hendrik-Ido-Ambacht van boven bekeken* (2009).
- ¹¹ Noorman (1885).
- ¹² Later bleek dat de auteur van het spotschrift over Koning Gorilla vermoedelijk de in Zwitserland woonachtige Nederlandse socialist Sicco Ernst Roorda van Eysinga is geweest. Hij overleed kort na de publicatie van zijn geschrift.

Neêrlands zilveren vreugdedag, 12 mei 1874. Feestplaat ter gelegenheid van het zilveren jubileum koning Willem III. Centraal op deze plaat staat de eedsaflegging 25 jaar geleden. Verder veel stichtelijke teksten en enkele bijzondere gebeurtenissen uit 25 jaar koningschap.

*Litho Tresling & Co hoflithograaf te Amsterdam naar een ontwerp van H.J. van Lummel, 1874.
Collectie Kees van der Leer.*

*Extra editie 23 november 1890 van 'Het Nieuws van den Dag' met het bericht over het overlijden van koning Willem III. Door de haast vermeldt het jaartal abusievelijk 1980 in plaats van 1890.
Collectie Kees van der Leer.*

HET KONINKRIJK NEDERLAND ONDER WILHELMINA EN HAAR OPVOLGERS¹

Alexandre van den Berg

Vanaf het moment dat haar vader was overleden waren alle ogen in Nederland gericht op de jonge prinses. Het voortbestaan van de Oranjedynastie hing aan een zijden draadje. Toch wilde het Nederlandse volk geen ander staatshoofd dan een Oranje. De wet werd er zelfs voor aangepast. Na deze aanpassing mocht Wilhelmina de naam Oranje-Nassau na een eventueel huwelijk toch behouden.

Bestuurd door een Regentes

De kleine Wilhelmina was echter nog te jong om de troon te bestijgen. Daarom nam Emma als regentes de regeringstaak voor haar dochter waar. Dat zou zij doen totdat Wilhelmina in 1898 achttien jaar zou worden. Op 8 december 1890 gaat Emma opnieuw naar de verenigde vergadering van de Staten-Generaal. Die ontvangt haar met 'diepen weemoed'. In deze vergadering legt ze de eden af als voogdes en regentes voor Wilhelmina. De regering is in die tijd nog echt een mannen zaak.

Emma omstreeks 1925. Collectie Kees van der Leer.

Vrouwenkiesrecht bestond nog niet en ook niet iedereen mocht stemmen². Daarom bestond er aanvankelijk veel weerstand tegen het feit dat een vrouw het staatshoofd zou worden. Voor veel mannen in die tijd kon men het landsbestuur niet laten

in 'zwakke vrouwenhanden'. Met de opvolging van Wilhelmina als koningin had men vanwege traditionele redenen geen probleem. Maar zou een aange trouwd lid van het koningshuis en dan nog wel een buitenlandse vrouw het land kunnen besturen? Velen hielden hun hart vast. Als snel bleek dat iedereen zich onterecht zorgen had gemaakt. Emma bleek een slimme vrouw die begreep dat men wantrouwend naar haar keek. Zij was één van de eersten die de macht van de opkomende media begreep. Het koningshuis was veel zichtbaarder dan voorheen en dus werd de verschijning van het koningshuis naar buiten steeds belangrijker. Om de band met het volk te herstellen, maakte zij samen met Wilhelmina vele reizen door het land. Zo werd het koningshuis weer zichtbaar en overal waar zij kwamen nam het enthousiasme voor Oranje weer toe. Waar koning Willem III, de touwen behoorlijk had laten vieren, trok Emma ze weer strak. De oude koning had het volk van zich vervreemd, maar het charme offensief van de regentes en haar jonge dochter wierp duidelijk vruchten af. Op bestuurlijk vlak deed zij precies hetzelfde. Zo sprak zij vanaf het begin elke veertien dagen met elke minister uit de regering. En waar de koning de regels van de monarchie niet zo nauw nam, deed zij precies het tegenovergestelde. Iedereen die haar wilde spreken werd ontvangen en zij probeerde zoveel mogelijk al de aan haar gerichte post te openen en te lezen³. Emma beseftte dat zij maar een Regentes was en dat zij in naam van haar dochter regeerde. De zittingen van de Staten-Generaal opende zij altijd met 'In naam der Koningin' en ook alle wetten en koninklijke besluiten begonnen met: 'In naam van Hare Majesteit Wilhelmina'. Emma had tijdens haar periode als regentes te maken met drie moeilijke kabinetsformaties. Daarbij liet zij zich eerst voorlichten door de vicepresident van de raad van state en door de voorzitters van de Eerste en Tweede kamer. Zo waren er problemen met de twee opvolgende kabinetten Van Tienhoven en Röell. Zij vielen allebei vanwege de invoering van een kieswet.

Een strenge opvoeding

Ondertussen werd Wilhelmina klaargestoomd om koningin te worden. Ze kreeg een strenge en ge degen opvoeding. Dit ter voorbereiding op haar taak als koningin. De belangrijkste pijlers van haar

opvoeding waren het protestantse geloof en de drie-eenheid God, Vaderland en Oranje. Ze werd omringd door wijze mannen en een gouvernante. Eigenlijk een kooi, zoals ze het later zou noemen, met veel formele en weinig sociale contacten. Met leeftijdgenoten had ze nauwelijks contact. De kinderen die langs kwamen moesten haar met U aanspreken. Deze opvoeding zorgde ervoor dat ze een dominante vrouw werd, die sociaal niet altijd even handig was. Ze was hierdoor niet gemakkelijk in de omgang en zelfs eigenzinnig. Diverse politici en dienaren waren later zelfs bang voor haar.

Een echte koningin

Op 31 augustus 1898 werd Wilhelmina achttien jaar. Emma kon met een gerust hart terugtreden. Wilhelmina was goed voorbereid op de troon en kon haar 'mannetje' staan. Op 6 september van dat jaar werd zij als eerste koningin van Nederland ingehuldigd in Amsterdam. Zij was op dat moment ongekend populair en haar kroning was de eerste die op film werd vastgelegd. Van haar moeder kreeg ze een koets cadeau. In deze Crème Calèche reed zij de avond voor haar inhuldiging met haar moeder Amsterdam binnen. De dag erna kreeg zij nog een koets. De bevolking van Amsterdam schonk haar de Gouden Koets, gebouwd door de Amsterdamse fabriek Spyker⁴. Deze koets groeide door het gebruik bij onder andere Prinsjesdag uit tot hét symbool van de Nederlandse monarchie. Toch waren er ook bedenkingen tegen een vrouw als staatshoofd.

Maar het bleek al snel dat zij opgewassen was tegen alle kritiek. Na de inhuldiging begon het echte werk. Ze ontpopte zich als een kordaat en zeer plichtsgetrouw staatshoofd. Toen ze aantrad werd Nederland geregeerd door het kabinet Pierson. Dit liberale kabinet onder leiding van Minister-president N.G. Pierson was zeer vooruitstrevend. Als bijnaam had het: 'kabinet van de sociale rechtvaardigheid'. Onder dit kabinet zouden zeer veel wetten aangenomen worden die de basis vormen voor onze huidige wetgeving en welvaartsstaat. Zo bestaan de herziene versies van onder andere de Leerplichtwet (1900), de Woningwet (1901) en de Ongevallenwet (1901) nog steeds. Ondertussen was in Zuid-Afrika de Tweede Boerenoorlog uitgebroken. Deze oorlog tussen de Engelsen en de Boeren, afstammelingen van Nederlanders die zich in Zuid-Afrika gevestigd hadden, werd in Nederland nauwlettend gevolgd. Veel Nederlanders voelden zich verwant met de Boeren. Zeker in onze regio was veel medeleven, in Dordrecht was zelfs een Zuid-Afrikaans museum opgericht door de kunst- en antiekverzamelaar Hidde Nijland. Wilhelmina zette zich in voor de Boeren en ondernam diverse pogingen om de oorlog te beëindigen. Zo schreef zij in 1899 een persoonlijk brief aan de Engelse koningin Victo-

ria, waarin ze schreef over haar ongerustheid over het uitbreken van een oorlog. Ook in 1899 had ze de hand in de organisatie in een vredesconferentie, die op verzoek van tsaar Nicolaas II gehouden werd. Wilhelmina stelde hiervoor Huis ten Bosch beschikbaar. Uiteindelijk had de conferentie geen effect. De Boeren waren niet eens uitgenodigd om deel te nemen, omdat de Engelsen weigerden plaats te nemen naast de Boeren. Uiteindelijk kon de Boerenleider Paul Krüger niets anders dan de Engelsen de oorlog verklaren. Nederland was te klein om te helpen, maar Wilhelmina deed wat ze kon. Ze stuurde brieven naar de Duitse keizer Wilhelm II en de Russische regering. Helaas hielp dat alles niets omdat deze twee grootmachten zich niet wilden mengen in het conflict. Paul Krüger vluchtte na de Engelse bezetting van Pretoria naar Portugees Oost-Afrika. Daar werd hij opgehaald door het Nederlandse Marineschip 'De Gelderland', dat persoonlijk door Wilhelmina was gestuurd om hem op te halen. Krüger kwam naar Nederland waar hij de rest van zijn leven in ballingschap heeft doorgebracht. Wilhelmina had sowieso iets met het leger. Inspectie van de troepen deed zij als een echte 'soldaten Koningin' het liefst te paard. En al ver voor

Inhuldigingsportret van Koningin Wilhelmina met de koningsmantel door Thérèse Schwartz. 1898. Collectie Koninklijk Huisarchief, foto: Ben Grishaaver (Universiteit Leiden).

Koningin Wilhelmina legt de eed op de grondwet af, tijdens de inhuldigingsplechtigheid in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, 6 september 1898. Nicolaas van der Waay, 1899.
Collectie Koninklijk Huisarchief.

de Eerste Wereldoorlog probeerde zij het kabinet duidelijk te maken dat deze iets moest doen aan het sterk verwaarloosde Nederlandse Leger. Hoewel zij ook vond dat Nederland neutraal moest blijven, vond zij ook dat de Nederlandse defensie goed op orde moest zijn. Door dit standpunt kwam zij regelmatig in conflict met diverse ministers van Oorlog. Pas toen minister van Oorlog Hendrik Colijn in 1911 het Nederlandse leger reorganiseerde, was ze tevreden. In 1918 gebeurde er iets opmerkelijks. Overal in Europa stak de geest van de revolutie zijn kop op. Ook in Nederland. Hier probeerde de leider van de Socialistische Partij SDAP Pieter Jelles Troelstra ook een revolutie te ontketen. Aanvankelijk leek het hem te lukken, maar op 13 november 1918 bleek dat zijn idee mislukt was. Op 18 november werd een demonstratie georganiseerd op het Malieveld in Den Haag. Dit als huldiging en trouwbetuiging aan de leden van het koninklijk huis door iedereen die tegen de revolutie was. Het zag zwart van de mensen. Tijdens een rijtoer van Wilhelmina en Emma langs het Malieveld, spanden militairen van het regiment Grenadiers en Jagers de paarden uit en trokken vervolgens zelf de koets.

Koningin Wilhelmina heeft in haar ambtsperiode Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht bezocht. Zo kwam zij op 23 oktober 1914 na afloop van een militaire inspectie naar Hendrik-Ido-Ambacht, waar zij onder andere een bezoek bracht aan de werf van Jonker en Stans. Zo bekeek zij daar een baggermolen, die bestemd was voor Nederlands-Indië. Ook keek zij rond in de vlasfabriek van de weduwe F. Stehouwer. In het woonhuis van de familie Stehouwer dronk zij zelfs nog een kopje thee. Na ongeveer drie kwartier vertrok zij weer naar Den Haag. Een maand eerder had prins Hendrik een kort 'particulier' bezoek aan Hendrik-Ido-Ambacht gebracht. Zwijndrecht werd door de koningin kortstondig bezocht. Op doorreis moesten zij en Prins Hendrik wachten op de pont naar Dordrecht. Het duurde even voordat de koninklijke auto de pont kon oprijden. In de tussentijd snelde burgemeester De Bruïne zich naar de auto en sprak kort met de koningin en de prins. Wilhelmina noemde daarbij Zwijndrecht een 'vriendelijk dorp'. Enige jaren daarna deed zich hetzelfde voor toen koningin-moeder Emma moest wachten voor de pont. Muziekvereniging Het Geklink des Konings speelde tijdens deze gelegenheid Psalm 134, vers 3⁵.

Erepoort ter gelegenheid van 100 jaar Koninkrijk op de Veersedijk ter hoogte van de Wepsterlaan.

Prins Hendrik

Het Nederlandse koningshuis bestond na de inhuldiging van Wilhelmina nog maar uit twee personen. Zij en haar moeder Emma. Het jaar er voor was haar tante Sophie, de zus van haar vader, overleden. Deze tante betekende veel voor haar en het was dan ook een grote klap dat zij overleed. Er moesten dus nakomelingen komen, want alweer hing het voortbestaan van het koningshuis aan een zijden draad. Daarom werd heel Europa afgezocht naar een geschikte huwelijkskandidaat voor Wilhelmina. Engelse kandidaten vielen vanwege de eerder genoemde Boerenoorlog af. Uiteindelijk zocht men tussen de Duitse adel naar een geschikte kandidaat. In mei 1900 reisden Wilhelmina en Emma naar het kasteel Schwarzburg in Thüringen. Daar werden drie potentiële kandidaten uitgenodigd. Alle drie waren in de verte familie van Wilhelmina. De eerste was prins Friedrich Wilhelm von Pruisen, een kleinzoon van prinses Marianne, de dochter van koning Willem I. Deze kandidaat was naar voren geschoven door keizer Wilhelm II. De andere twee kandidaten waren broers en hertogen van Mecklenburg-Schwerin.

Zij waren gekozen uit de Almanach de Gotha, een almanak van adellijke geslachten. Van de broers kwam alleen Heinrich zu Mecklenburg-Schwerin opdagen. Uiteindelijk kozen Emma en Wilhelmina voor Heinrich. Wilhelmina en hij waren achterneef en achternicht. Ze hadden dezelfde overgrootouders, tsaar Paul I van Rusland en zijn echtgenote Maria Fjodorovna. Op 16 oktober 1900 werd de verloving bekend gemaakt tussen Wilhelmina en hertog Heinrich zu Mecklenburg-Schwerin. Op 7 februari 1901 trouwden zij. Het huwelijk met prins Hendrik, zoals hij in Nederland zou gaan heten, was niet erg goed. De prins was intellectueel duidelijk haar mindere en werd door Wilhelmina ook buiten alle staatszaken gehouden. Bovendien had Hendrik vaak geldgebrek, wat de relatie ook niet ten goede kwam. Want Hendrik probeerde op allerlei, vaak vreemde manieren aan geld te komen. Hendrik hield zich in zijn eerste jaren in Nederland vooral bezig met de zwijnenjacht en het verbeteren van de wildstand. Hij kreeg daardoor de bijnaam 'Zwijnen Heintje'. Verder was hij betrokken bij de scouting en onder andere voorzitter van het Nederlandse Rode Kruis. Hendrik hield er ook een frivole levensstijl op na, met diverse buitenechtelijke relaties, wat er ook voor zorgde dat

*Huldeblijk aan Wilhelmina door de Bijzonder Vrijwillige Landstorm in 1923.
Collectie Kees van der Leer.*

zijn relatie met Wilhelmina op scherp kwam te staan. Vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog leefden zij eigenlijk gescheiden.

Weer een Prinsesje

In maart 1902 werd bekend dat Wilhelmina zwanger was. Een maand later bleek dat zij tyfus had en ernstig ziek was. De ziekte was zelfs levensbedreigend. De regering hield weer haar hart vast. Als Wilhelmina zou sterven, zou de Nederlandse troon naar een Duitse prins gaan. Hoogstwaarschijnlijk naar achterneef Willem Ernst, groothertog van Saksen-Weimar-Eisenach, een kleinzoon van de eerder genoemde tante Sophie. In Den Haag was men bang dat dit de deur zou open zetten tot een annexatie door Duitsland. Gelukkig was Wilhelmina eind mei al weer aan de beterende hand en op Prinsjesdag 1902 verscheen zij voor het eerst weer in het openbaar. Het huwelijk met prins Hendrik bleef vooralsnog kinderloos. Het is bekend dat Wilhelmina enkele miskramen kreeg. In 1908 kregen prins Hendrik en zij een auto-ongeluk, toen de wagen die prins Hendrik bestuurde tegen een Haagse tram aanbotste. Weer kroop het voortbestaan van de monarchie door het oog van de naald. De vreugde was dan ook groot toen eind 1908 een nieuwe zwangerschap bekend werd gemaakt. Op 30 april 1909 werd op Paleis Noordeinde Juliana Louise Emma Marie Wilhelmina geboren. Juliana werd op 5 juni van dat jaar gedoopt in Den Haag. Juliana kreeg een minder strenge opvoeding dan haar moeder. Zowel de lagere school als het middelbaar onderwijs ontving zij op het paleis. Hierbij zat zij in een klasje met drie zorgvuldig uitgezochte leerlingen. Deze meisjes waren de freules Miek de Jonge, Elise Bentinck en Elisabeth van Hardenbroek. Juliana studeerde aan de universiteit in Leiden. In deze periode woonde zij in Katwijk. Uiteindelijk sloot zij haar studie af met een eredoctoraat.

Droevige tijden

Ondertussen had Emma zich teruggetrokken op Paleis Lange Voorhout. Van daaruit zette zij zich in voor de bestrijding van de ziekte tuberculose, waaraan zij haar zuster Sophie had verloren. In 1934 werd zij verkouden, op zich niet bijzonder, maar deze verkoudheid verergerde tot bronchitis en uiteindelijk tot een longontsteking. Hieraan overleed zij op 20 maart 1934. Op 27 maart van dat jaar werd zij bijgezet in de grafkelder van de Oranjes in de Nieuwe Kerk te Delft. In hetzelfde jaar overleed ook prins Hendrik. Hendrik had al langer gezondheidsklachten. Zo had hij last van reuma, was hij te dik en in 1929 kreeg hij zijn eerste hartinfarct. De tweede volgde in juni 1934. Op 3 juli 1934 kreeg hij een hartstilstand in zijn kantoor. Naar eigen wens was de

begravenis van Hendrik in het wit. Hij werd op 11 juli 1934 bijgezet in de grafkelder in Delft. De gemeenten in Nederland kregen voor beide uitvaarten een telegram van de commissaris der koningin waarin kenbaar werd gemaakt dat een lid van het koninklijk huis was overleden. Daarin werd tevens verzocht om alle openbare feestelijkheden, evenementen, toneeluitvoeringen en dergelijke op te schorten tot na de uitvaart. Ook werd verzocht om op de dag na kennisgeving van overlijden en op de dag van de uitvaart de klokken drie keer per dag te luiden. Uiteraard ontvingen ook de gemeenten Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht deze telegrammen. Beide gemeenten stuurden de dag na kennisgeving van overlijden een condoleance telegram. Ook werd het overlijden van Emma en Hendrik op het prikbord van beide gemeentehuizen aangeplakt. De burgemeesters van de Nederlandse gemeenten kregen een uitnodiging om bij de uitvaarten aanwezig te zijn. Van de burgemeester van Zwijndrecht, J.A.J.

*Foto van Wilhelmina en prinses Juliana, ca. 1910.
Collectie Library of Congress, Prints & Photographs Division.*

Jansen Maneschijn zijn de toegangsbewijzen tot de uitvaarten bewaard gebleven. Of hij er van gebruik gemaakt heeft, is niet bekend.

Bewijs van toegang voor de burgemeester van Zwijndrecht, J.A.J. Jansen Maneschijn voor de uitvaart van koningin-moeder Emma in 1934. Foto auteur. Collectie Regionaal Archief Dordrecht⁶.

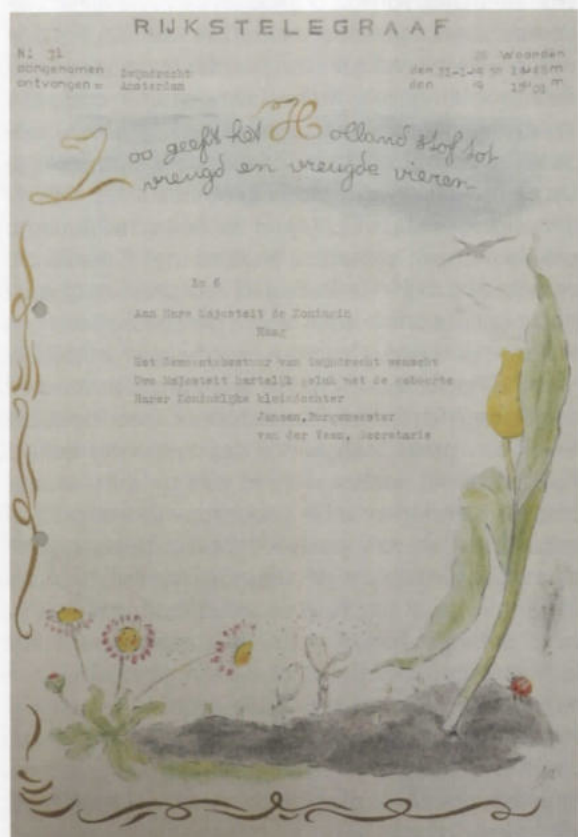
Bewijs van toegang voor de burgemeester van Zwijndrecht, J.A.J. Jansen Maneschijn voor de uitvaart van prins Hendrik in 1934. Foto auteur. Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

Een lichtje in duistere dagen

Voor Wilhelmina was 1934 door het overlijden van haar moeder en echtgenoot een zwaar jaar. Bovendien bestond het Nederlandse koningshuis weer maar uit twee personen. Daar moest snel verandering in komen. Bovendien dacht Wilhelmina dat het Nederlandse volk op haar uitgekeken was. Zij wilde dan ook snel na een eventueel huwelijk van haar dochter troonsafstand doen. In 1936 werd een geheime ontmoeting tussen prinses Juliana en een Duitse prins gearrangeerd. Dit was Bernhard van Lippe-Biesterfeld. Op een skivakantie in Garmisch-Partenkirchen ontmoeten zij elkaar officieel. Na deze ontmoeting verloofden zij zich op 8 septem-

ber 1936. Het paar trouwde op 7 januari 1937. In het door crisis geteisterde Nederland, werd dit huwelijk met vreugde door de Nederlandse bevolking ontvangen. Twee dagen na de verloving, 10 september 1936, was het overal in Nederland feest. Ook in Hendrik-Ido-Ambacht. De Oranjeverenigingen Wilhelmina en Juliana organiseerden vele feestelijkheden, zoals een fakkeltocht. Ook rondom het huwelijk werden vele feestelijkheden georganiseerd. Zo knoopten enkele Ambachtse dames in opdracht van het gemeentebestuur een kleed. Ook werd een optocht gehouden door onder andere Ido's Fanfare. Op de huwelijksdag vond er in Ambacht een bijzonder ongeluk plaats. Dr. Krijger uit Zwijndrecht moest enkele mensen ontwijken en reed met zijn auto de erepoort bij de Havenkade aan. Een paal van de erepoort knapte en de auto raakte beschadigd aan het rechter spatbord. Ondertussen dreigde er oorlog tussen Duitsland en diverse wereldmachten waaronder Engeland. Nederland hoopte weer neutraal te blijven maar toch wierp de dreigende oorlog haar schaduw vooruit. Samen met de crisis waren het spannende jaren. De geboorte van een prinses maakte dat het volk van Nederland even haar ellende vergat. Groot was de vreugde dan ook toen op 31 januari 1938 op Paleis Soestdijk prinses Beatrix werd geboren. Vanuit het hele land stroomden de felicitaties toe. Ook het Zwijndrechtse gemeentebestuur liet zich niet onbetuigd en stuurde een fleurig telegram. In H-I-Ambacht werden vanaf het bordes van het gemeentehuis 51 saluutschoten gelost en de sirenes en stoomfluiten loeiden. De schooljeugd kreeg meteen vrij. Ook nu was de volgende dag een nationale feestdag. De beide Oranjeverenigingen van H-I-Ambacht hadden weer een leuk programma samengesteld waaronder een optocht. Ook kregen alle kinderen beschuit met muisjes. Ondertussen wisten prinses Juliana en prins Bernhard, Wilhelmina er van te weerhouden nu al afstand te doen van de troon. Zij was van plan dit te doen tijdens haar 40-jarige regeringsjubileum. Dit werd uitbundig gevierd. Ook in Hendrik-Ido-Ambacht. Op 6 september was er een defilé in Amsterdam waar ook drie inwoners van H-I-Ambacht aan mee deden. Zij reisden met de speciale extra trein daarvoor vanaf Barendrecht naar Amsterdam. Op 7 september organiseerden de Oranjeverenigingen een groot folkloristisch evenement: de verdrijving van de Fransen in 1813 en de aankomst van de prins van Oranje in Scheveningen. Op 5 augustus 1939 was er weer een lichtpuntje. Prinses Irene werd geboren. Ook nu organiseerde men in Hendrik-Ido-Ambacht een fakkeltocht. Het zag er nog somberder uit, want enkele weken daarna op 28 augustus werd in Nederland de algehele mobilisatie van de land- en zeemacht afgekondigd. Bij de geboorte van de prinses ontving het gemeen-

tebestuur van Zwijndrecht wel een heel bijzondere felicitatie. Het gemeentebestuur van Zwijndrecht in België feliciteerde het bestuur van haar naamgenoot met de geboorte van de prinses. Ook toen al waren er dus blijkbaar al contacten tussen beide gemeenten.

Telegram van de gemeente Zwijndrecht aan Koningin Wilhelmina vanwege de geboorte van prinses Beatrix in 1938.

Foto auteur.

Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

Ballingschap

Op 10 mei 1940 gebeurde waar men in Nederland al die tijd al bang voor was. Duitsland viel Nederland aan. Wilhelmina werd op 10 mei 's morgens vroeg op de hoogte gebracht van de aanval. Snel werd een proclamatie aan het Nederlandse volk opgesteld. In deze proclamatie stelde zij het volgende: 'Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldenloze schending van de goede trouw en aantasting van wat tussen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en mijn regering zullen ook thans onze plicht doen. Doet gij de uwe....' Een onderdeel van de Duitse aanval op Nederland was een luchtlandingsoperatie rondom Den Haag. Dit met het doel de koningin en regering gevangen te nemen. Deze operatie mislukte doordat het Nederlandse leger sterkere tegenstand gaf dan verwacht. Omdat de

situatie gevaarlijk bleef, besloot men om prinses Juliana, prins Bernhard en de prinsesjes Beatrix en Irene te evacueren naar Engeland. Dit plan was al in 1939 opgesteld en voorbereid. De ministers Kleffens en Welter vertrokken op 10 mei vanaf Scheveningen met een watervliegtuig van de marine naar Londen. Daar werd gesproken over eventuele militaire steun aan Nederland en werd de komst van prinses Juliana en haar gezin voorbereid. Toch lukte het niet om op 10 mei al naar Engeland te vertrekken. Er waren teveel gevechten in en rondom Den Haag. Uiteindelijk lukte het om op 12 mei in een geldwagen van de Nederlandse Bank naar IJmuiden te rijden. Daar scheepte het jonge gezin zich in op de Engelse torpedobootjager 'HMS Codrington' en vertrok naar Engeland. Al op 11 mei sprak het kabinet over een vertrek van de koningin en henzelf naar Engeland. Wilhelmina wilde er in eerste instantie niets van weten. Zij wilde in Nederland blijven en verder de strijd aangaan met de Duitsers. Pas toen de Grebbe-linie was gevallen en ook Den Haag niet meer veilig was, wist generaal Winkelman haar te overreden per schip naar Zeeland te gaan. Daar waren nog Nederlandse troepen die goed stand hielden. Zij scheepte in op de Engelse destroyer 'HMS Hereford' en voer naar Zeeland. Onderweg bleek dat het ook daar niet veilig was en uiteindelijk voer het schip, zeer tegen haar zin, naar Engeland. Daar kwam zij op 13 mei laat in de avond aan en werd ontvangen door koning George VI. Ook het kabinet was ondertussen op 14 mei vanuit Hoek van Holland naar Engeland vertrokken. In Hoek van Holland hadden ze in het fort nog hun laatste kabinetsvergadering in Nederland. Daar droegen ze het regeringsgezag over aan generaal Winkelman. Het Nederlandse leger was uiteindelijk niet opgewassen tegen het vele malen sterkere Duitse leger. Toch weerde het zich kranig. Het Duitse aanvalsplan ging er van uit dat Nederland in één dag veroverd zou zijn. Uiteindelijk duurde het vijf dagen voordat Nederland capituleerde. Deze capitulatie vond op 15 mei plaats in een schooltje in het dorpje Rijsoord. Daar tekende de Nederlandse opperbevelhebber generaal Winkelman de capitulatie. In Engeland kondigde Wilhelmina weer een proclamatie af. Daarin meldde zij dat haar evacuatie naar Engeland niet uit lafheid was, maar een 'hard maar noodzakelijk besluit' om de regeringszetel naar Engeland te evacueren. Onder meer zegt zij in haar proclamatie: 'Maar Nederland zal zijn gehele grondgebied eenmaal met Gods hulp herwinnen... Doet allen, wat u mogelijk is in 's lands welbegrepen belang. Leve het Vaderland!' Veel Nederlanders zagen de evacuatie van de koningin, haar familie en het kabinet in eerste instantie als een vlucht en een laffe daad. Maar al gauw kwamen zij daar op terug. Wilhelmina stak via haar toespraken op Radio Oranje de Nederlan-

Foto van een pamflet met een proclamatie van Wilhelmina uit 1941.

Collectie Kees van der Leer.

ders in bezet gebied een hart onder de riem. In deze toespraken nam zij geen blad voor de mond. Zo noemde zij Hitler 'de aartsvijand van de mensheid'. Bovendien was zij onverzettelijk tegenover de Duitse bezetter. Dit in tegenstelling tot diverse leden van het oorlogskabinet, die een aantal keren gedurende oorlog een akkoord met de Duitsers wilden sluiten. Winston Churchill zei zelfs: 'Zij is de enige man in het Nederlandse kabinet.' Als gevolg van haar uitspraken in 1941 op Radio Oranje, werden al haar Nederlandse bezittingen verbeurd verklaard. Zij sprak na de Duitse aanval op Rusland over: 'Wie op het juiste ogenblik handelt, slaat de Nazi op de kop'. Al eerder waren door de bezetter maatregelen genomen om de populariteit van het koningshuis in te dammen. Zo mocht de verjaardag van de koningin op 31 augustus niet meer gevierd worden. De burgemeesters in Nederland, verantwoordelijk voor de lokale openbare orde, kregen de opdracht van de rijkscommissaris van het bezette Nederlandse gebied streng op te treden bij alle blijken van sympathie voor het huis van Oranje. Ook de burgemeesters van Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht kregen een dergelijk schrijven. Ook moesten in het late najaar van 1940 alle afbeeldingen van prins Bernhard worden verwijderd uit openbare gebouwen zoals scholen en gemeentehuizen. In 1942 ging de bezetter nog verder.

Toen moesten ook de straatnamen die verwezen naar het huis van Oranje veranderd worden. In Hendrik-Ido-Ambacht moesten de Oranjestraat, de Prins Bernhardstraat en de Prins Hendrikstraat een andere naam krijgen. Zij werden omgedoopt in Rozenstraat, Violenstraat en Tulpenstraat. In Zwijndrecht kregen de Wilhelminastraat, de Prins Bernhardstraat en de Prinses Julianastraat, respectievelijk de namen, Admiraal de Ruyterstraat, Admiraal Trompstraat en Piet Heinstraat. Uiteraard kregen deze straten, enige tijd na de bevrijding, hun oorspronkelijke namen weer terug. Uiteindelijk hielpen al deze maatregelen niets tegen de steeds groeiende populariteit van Wilhelmina in het bezette Nederland. Zij en de kleur Oranje groeiden uit tot het symbool van de bevrijding. Hoewel het strafbaar was, luisterden vele Nederlanders stiekem naar de uitzendingen van Radio Oranje. Prinses Juliana was ondertussen met haar kinderen verhuisd naar Ottawa in Canada. Daar, ver weg van de oorlogsdreigingen, voedde zij haar kinderen op. Op 19 januari 1943 werd daar in het ziekenhuis prinses Margriet geboren. De man van prinses Juliana, prins Bernhard, was ondertussen de adjudant van Wilhelmina geworden. Hij zette zich in voor de Nederlandse strijdkrachten al mocht hij zich van Wilhelmina niet in gevaar brengen. In september 1944 werd hij door haar benoemd tot opperbevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten. Dit waren de verzamelde gewapende verzetsgroepen in het bezette Nederland.

Foto van het bezoek van Koningin Wilhelmina aan New York en de verwelkoming door burgemeester La Guardia. Tijdens het maken van deze foto, werd het Amerikaanse volkslied gezongen. 1942.

Collectie Nationaal Archief.

Terug in het vaderland

Wilhelmina bracht op 13 maart 1945 een bezoek aan het bevrijde zuiden van Nederland. Op 3 mei 1945 keerde ze definitief terug naar Nederland. Ze ging tijdelijk in het huis 'Anneville' bij Breda wonen, dat eerder het hoofdkwartier van prins Bernhard was

geweest. Na zes weken verhuisde zij weer naar Den Haag, waar zij uit medeleven met de Nederlandse bevolking tot april 1946 in een burgerhuis aan de Nieuwe Parklaan woonde. Uit woede voor het Duitse gebruik van Paleis het Loo, wilde zij dit complex na de bevrijding laten afbreken. Gelukkig won haar gezonde verstand het, zodat wij nu nog steeds dit paleis kunnen bezoeken. Ondertussen waren overal de feestelijkheden uitgebroken. Iedere gelegenheid om te feesten werd aangepakt. Niet alleen de bevrijding werd gevierd, ook de verjaardagen van prins Bernhard (29 juni) en natuurlijk koninginndag op 31 augustus. Het leven nam na deze feestelijkheden weer langzaam zijn gewone gang. Nederland had zwaar geleden tijdens de bezetting en moest weer opgebouwd worden. In februari 1947 was het weer feest. Toen werd prinses Marijke geboren. Wilhelmina deed wat ze kon om de wederopbouw van Nederland na de oorlog te stimuleren. Maar helaas werd zij teleurgesteld, toen zij de vernieuwing, die zij in de oorlog in Engeland had bedacht, wilde doorvoeren. Deze vernieuwingsideeën kwamen voort uit haar frustraties met het vooroorlogse politieke bestel. De drie hoofd thema's van haar ideeën waren: afschaffing van de verzuiling, een nog grotere macht voor de koning(in) en een eendrachtig Nederland. Tijdens de oorlog kwam zij al in conflict met diverse ministers van het oorlogskabinet, die haar plannen niet zagen zitten. Maar volgens haar wilde het volk van Nederland deze vernieuwingen ook. Maar ze had zich vergist. De oude politieke partijen en de zuilen kwamen terug. De Nederlandse bevolking wilde niets van haar vernieuwingen weten. In 1948 liet zij weten de troon af te staan aan haar dochter Juliana. Haar ambtsperiode bedroeg 58 jaar waarvan zij er feitelijk bijna 50 van op de troon had gezeten. Zo eindigde de zittingsperiode van de langst regerende monarch van Nederland. In Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht hielden de gemeenteraden een buitengewone raadsvergadering. Daarbij hielden diverse raadsleden toespraken over de regeringsperiode van Wilhelmina. Na de troonsafstand trok Wilhelmina zich terug op Paleis Het Loo. Maar heel af en toe was zij nog in het openbaar te zien, bijvoorbeeld tijdens de watersnood van 1953 en de achttiende verjaardag van haar kleindochter prinses Beatrix in 1956. Wel bleef zij achter de schermen actief haar belangen beschermen en schreef zij boeken, zoals haar autobiografie 'Eenzaam maar niet alleen'. Wilhelmina stierf op 28 november 1962 en werd op 8 december 1962 bijgezet in de grafkelder in Delft. Ook voor deze gebeurtenis werden de gemeenteraden bij elkaar geroepen voor een bijzondere raadsvergadering.

*Voorkant uitgave vrij met Wilhelmina uit 1945.
Collectie Kees van der Leer.*

*Foto van de terugkeer van prinses Juliana en haar gezin in Nederland, 1945.
Collectie C.L. van der Leer.*

*Foto van de terugkeer van Wilhelmina in Nederland, 1945.
Collectie Kees van der Leer.*

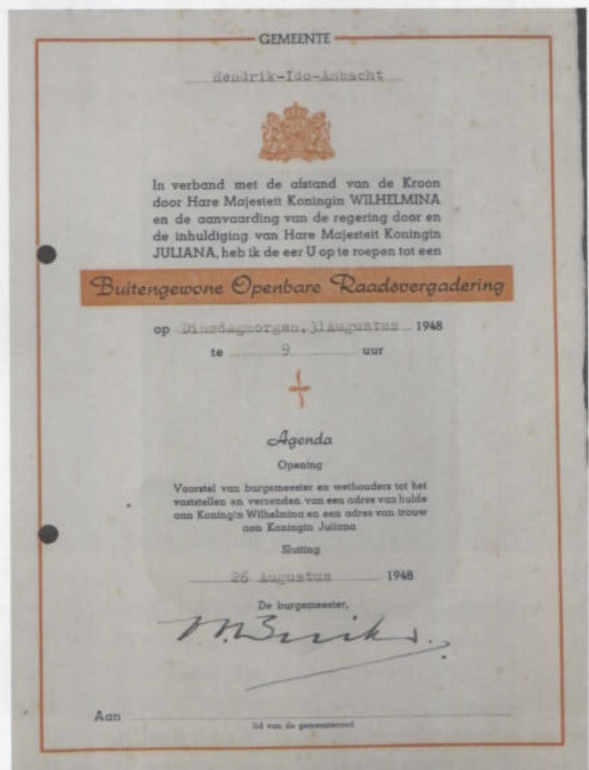
Bekendmaking van het overlijden van prinses Wilhelmina in 1964 door de gemeente H-I-Ambacht. Foto auteur.
Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

Bekendmaking van de geboorte van prinses Marijke in 1947 door de gemeente H-I-Ambacht. Foto auteur.
Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

Het defilé op Soestdijk

Vanaf 4 september 1948 was Juliana koningin der Nederlanden. Vanaf het moment dat zij op de troon kwam, had zij een geheel andere regeerstijl dan haar moeder. Zo werd zij ook wel de 'fietsende Koningin' genoemd. Haar losse stijl verkleinde de afstand met het volk. Zo vond zij het niet erg dat men haar in plaats van majesteit, mevrouw noemde. Een van de manieren waardoor zij populair was, was het jaarlijkse defilé op Paleis Soestdijk. Elk jaar op 30 april ging een afvaardiging van het volk naar het paleis om langs het bordes te lopen. In 1953 ging een afvaardiging uit de gemeente Hendrik-Ido-Ambacht naar het defilé. Men nam ook een geschenk mee. De scheepsbel van de in mei 1940 in de Nieuwe Waterweg bij Rotterdam gezonken 'HMS Van Galen'. In 1957 was het nogmaals de beurt voor een afvaardiging uit onze streek. Van iedere gemeente mocht nu een delegatie van twee personen naar Soestdijk. De gemeente Ridderkerk zorgde voor een autobus die om acht uur 's morgens van het Raadhuisplein in Ridderkerk vertrok naar Paleis Soestdijk.

Uitnodiging voor een buitengewone raadsvergadering van de gemeenteraad van H-I-Ambacht in 1948 in verband met de troonswisseling. Foto auteur.
Collectie Regionaal Archief Dordrecht.

Een Koninklijk bezoek

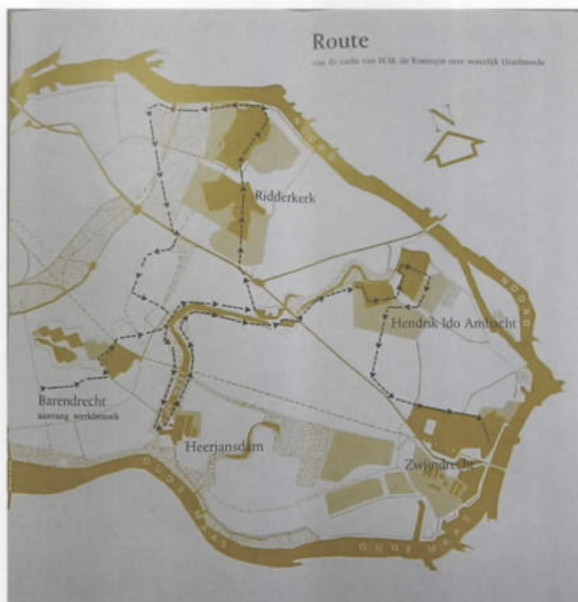
Op 2 oktober 1970 bezocht koningin Juliana de gemeenten op het eiland Oost-IJsselmonde. De dag begon in Barendrecht en via Ridderkerk gebruikten zij en haar gezelschap de lunch in restaurant de Waal in Heerjansdam. In de middag bracht zij een bezoek aan Hendrik-Ido-Ambacht waarbij zij een rondrit door de gemeente kreeg en alle scholen van buiten bezichtigde. Ook bracht zij een bezoek aan de nieuwe Gereformeerde kerk aan de Schildmanstraat. Daarbinnen was een tentoonstelling te zien over het dagelijks leven in Hendrik-Ido-Ambacht en gaven diverse maatschappelijke organisaties uitleg over wat zij deden. Eenzelfde evenement was er in en om zwembad De Louwert. Ook hier stonden veel verenigingen uit Hendrik-Ido-Ambacht opgesteld en verzorgden zij demonstraties. Langs de route die de koningin reed, stonden veel schoolkinderen met vlaggetjes opgesteld. Na haar bezoek aan Hendrik-Ido-Ambacht reed zij naar Zwijndrecht waar zij eenzelfde rondrit kreeg. Hier gaven de muziekverenigingen 'Het Geklink des Konings' en 'Jong-Holland' een optreden voor de koningin. In Zwijndrecht sloot zij haar bezoek af, met een bezoek aan het gemeentehuis. Daar kreeg zij diverse lezingen te horen over onder andere de verkeersproblematiek in Zwijndrecht en omgeving en over de bedrijvigheid in Zwijndrecht. Als laatste sloot burgemeester Douma van Zwijndrecht het bezoek af met een speech, waarna de koningin weer vertrok richting Soestdijk.

*Koningin Juliana met burgemeester De Ridder van H-I-Ambacht, tijdens haar bezoek in 1970.
Collectie Regionaal Archief Dordrecht.*

Weer een koningin en daarna een koning

Op 30 april 1980 stond Juliana de troon af aan haar dochter Beatrix. De inhuldiging was een heftige, want er braken hevige rellen uit. De krakersrellen overschaduwden zo de inhuldiging.

*Kaart van de route van koningin Juliana tijdens haar bezoek aan Oost-IJsselmonde in 1970. Foto auteur.
Collectie Regionaal Archief Dordrecht.*

Koningin Beatrix is niet vaak in Hendrik-Ido-Ambacht geweest. Wel bezocht ze meerdere malen de gemeente Zwijndrecht. In 1996 opende zij het beeldenpark in het Noordpark. Dit beeldenpark was een initiatief van de Nederlandse kring van Beeldhouwers. In 2001 was zij weer in Zwijndrecht en opende zij op 15 juni de nieuwbouw van het Schippersinternaat Julia. In 2003 bracht zij een werkbezoek aan het kantoor van de Voedsel en Waren Autoriteit aan de Westelijke Parallelweg. Kroonprins Willem-Alexander opende op 2 oktober 2008 de nieuwe Sophia Sporthal in Hendrik-Ido-Ambacht. De sporthal is net als de spoortunnel, een park, twee straten en een eiland genoemd naar koningin Sophie, de eerste vrouw van zijn betovergrootvader Willem III. Als laatste bracht prinses Maxima in 2011 nog een bezoek aan de gemeente Zwijndrecht. Hier opende zij op 12 september 2011 het nieuwe kantoor van de Van Leeuwen Buizengroep. Op 30 april 2013 stond Beatrix de troon af aan haar zoon koning Willem-Alexander. Hoe anders ging de inhuldiging vergeleken met 33 jaar eerder. Nederland vierde feest, niet alleen in Amsterdam, maar ook in Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht met op deze laatste 'koninginnedag' uitgebreide feestprogramma's. Het moment van troonswisseling is niet per toeval in 2013. In dit jaar viert Nederland dat het 200 jaar een koninkrijk is. Veel is er in deze 200 jaar veranderd, maar niet de hechte band tussen volk en koningshuis.

Noten, inclusief literatuur en bronvermelding.

- ¹ Informatie voor deze bijdrage werd o.a. ontleend aan de volgende publicaties: Han van Bree en Piet Lekkerkerk, *De Oranjes. Van Willem van Oranje tot erfprinses Amalia* (2006), Arnout van Cruyningen, *Vorsten van Nederland* (2009), Arie Verhoeven, *Burgemeester, bestuurder, boegbeeld* (2011), H.C. Popijus, *Zwijndrecht 1940-1945 van bezetting tot bevrijding* (1995), G. Los, *Zwijndrecht en zijn geschiedenis* (1930), Ger van der Straaten, *Oranjevereniging 'Wilhelmina-Juliana' sinds 1913* (2003). Verder werd gebruik gemaakt van de volgende websites: www.parlement.com, Wikipedia, www.innl.nl, www.kb.nl, www.wereldoorlog1418.nl. Ook werd geput uit de oude archieven van de gemeenten Heerjansdam, Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht. Deze archieven staan bij het Regionaal Archief Dordrecht. Er is gebruik gemaakt van de volgende inventarissen en inventarisnummers: GAD 753, inventarisnummers 371, 582-584, 1066 en 1264-1267, GAD 1015, inventarisnummers 553 en 557 en GAD 1036, inventarisnummers 2130, 2131, 4214 en 4215.
- ² Pas vanaf 1919 kent Nederland het algemeen kiesrecht. Daarvoor mochten alleen mannen vanaf de leeftijd van 25 jaar die een bepaald bedrag aan belasting betaalden stemmen.
- ³ Op audiëntie gaan was aan strikte regels gebonden, maar in principe hield de koningin elke week een spreekuur.
- ⁴ De fabriek Spyker begon met het bouwen van koetsen en stapte in 1903 over op het bouwen van auto's en later ook vliegtuigen, vrachtwagens en bussen. In 1926 werd de fabriek gesloten. Het huidige merk Spyker heeft behalve de naam niets gemeen met deze fabriek.
- ⁵ De eerste zin van dit psalm is: 'Dat's heeren zegen op u daal'.
- ⁶ De afbeeldingen afkomstig uit het Regionaal Archief Dordrecht hebben de volgende inventarisnummers: archiefnummer 753, inventarisnummer 582, 583 en archiefnummer 1036, inventarisnummer 4214, 2130 en 2131.

Links koningin-moeder Emma en rechts prinses Juliana. Foto's van schilderijen gemaakt door de uit Zwijndrecht afkomstige schilder Willy Sluiter.
Particuliere collectie.

Colofon

'Swindregt Were', een naam die naast 'Swijndregt Were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse Waard, is het blad van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht. Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie Hendrik-Ido-Ambacht:

Mevr. J.C. van der Straaten-Ooms en A. L.J. van den Berg

Redactie-adres:

Schalksedijkje 20, 2988 BV Rijsoord

Tel. 0180-423889

Email: joke@vdstraaten.nl

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht:

J. van Beek, Weteringsingel 84, Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6814882

Vestigingsadres: 'Den Brommert', Smidshoef 26 - 28, 3342 BZ, Hendrik-Ido-Ambacht

Redactie Zwijndrecht:

M. de Jongh, drs. C.L. van der Leer en H.C. Popijus

Redactie-adres:

Amandelgaarde 163, 3344 RC Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6194677

Email: kpopijus@planet.nl

Verenigingsadres: Oudheidkamer 'de Vergulde Swaen', Rotterdamseweg 53-55, Zwijndrecht

Druk: Pro Patria grafisch totaalleverancier Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: € 3,50

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke ander wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie of auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.

Afbeeldingen binnenzijde achteromslag:

Boven: Gezicht op Zwijndrecht bij molen Welgelegen. Foto uitgegeven door A. Jager te Amsterdam, circa 1885. Collectie Kees van der Leer.

Onder: Aanleg spoorbrug Zwijndrecht - Dordrecht, foto omstreeks 1870. Collectie Kees Popijus

RIVIERGEZICHT.

DORDRECHT.

UITGAVE VAN A. JAGER, AMSTERDAM.

Prinses Juliana, december 1936.

Portret Prinses Juliana, 1937.

Het koninklijk gezin op de dag van de inhuldiging van Koningin Juliana, 6 september 1948. Van links naar rechts: Prinses Irene, Prinses Margriet, de Koningin, Prins Bernhard, Prinses Christina en Prinses Beatrix. Hoffotograaf Marius Meijboom. Collectie Koninklijk Huisarchief.